

Lingvazın

Magazin za jezik i književnost Broj IX/1 Oktobar 2021. ISSN 2303-4831

• Intervju John Considine

• S povodom:
390 godina
od nastanka
Uskufijeva rječnika

بُوْسْنَه دِلْجَه

U ovom broju
predstavljamo
dosad neobjavljeni
prijepis Uskufijeva
rječnika
Maqbūl-i 'ārif
i tako obilježavamo
390 godina
bosanske
leksikografije

Sadržaj

Lingvazin – Magazin za jezik i književnost

Izdavač

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

Adresa izdavača

Dr. Tihomila Markovića 1
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina

Glavni i odgovorni urednik

Halid Bulić

Konsultanti

Refik Bulić (lingvistika)
Azra Verlašević (književnost)
Najil Kurtić (mediji)

Redakcija

Nejla Kalajdžisalihović
Azra Hodžić-Čavkić
Naida Osmanbegović
Amina Bulić
Anida Malkić

Dizajn i prijelom

Halid Bulić

Lektura

Autori

Lingvazin izlazi tri puta godišnje i besplatan je.

Objavljuje se na web stranici:
www.izbjik.ba.

 Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

ISSN 2303-4831

Lingvazin je indeksiran u bazi podataka EBSCO.

Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi Redakcije.

03 Uvodnik

04 S povodom

04 Adnan Kadrić i Mirsad Turanović

Osvrt na jedan rukopis rječnika *Maqbūl-i 'ārif* iz kolekcije Omer-efendije Softića iz sela Podgorje u Tuzlanskom kotaru

06 Rukopis rječnika *Maqbūl-i 'ārif* iz kolekcije Omer-efendije Softića i njegova transkripcija

32 Intervju

John Considine

Pisanje dobre definicije je poput pisanja dobre pjesme

35 Radovi

35 Martin Haspelmath

Svi smo mi strukturalisti

40 Mirela Omerović

Jezička kultura i funkcionalnostilska raslojenost

45 Jasminka Ibrišimović

Poštalice u političkom diskursu

48 Osvrti

48 Mirela Omerović

Kultura dijaloga i rod u jeziku – seminar i radionice za nastavnike i profesore bosanskog jezika i književnosti

50 Elma Durmišević

Treći bosanskohercegovački slavistički kongres

51 Lingvazin predstavlja

51 Senahid Halilović

Bosanskohercegovački lingvistički atlas (BLA): Fonetika

23 Azra Hodžić-Kadić

Otkrij bosanski – Entdecke Bosnisch – Discover Bosnian

Dobrodošlica

Uvodnik prošlog broja *Lingvazina* počinjao je rečenicom: “Godina 2020. nikako nije počela dobro za lingvistik u Bosni i Hercegovini.” Ovaj put možemo početi malo optimističnije. Globalna nesigurnost i isprekidanost svih veza i poslova izazvane pandemijom nastavile su se i u 2021. godini, ali sa više informacija i sa ponekim periodom skoro normalnog života. U takvim zatišjima pandemije uspjeli su se organizirati neki od odgođenih lingvističkih događaja koji su trebali biti održani 2020. godine. Tako je, naprimjer, u septembru po “hibridnom modelu” (kombinirano online i uživo) održan Treći bh. lingvistički kongres, a u oktobru Sarajevski filološki susreti 6 – u potpunosti uživo. U ovom broju možete pročitati izvještaj o održanom Kongresu kao i izvještaj o seminaru *Kultura dijaloga i rod u jeziku*, održanom na Ilidži u 22. i 29. maja.

U prošlom smo broju započeli jednu novu praksu: dajemo priliku autorima i voditeljima projekata da sami govore o projektima, jer oni najbolje znaju okolnosti nastanka svojih proizvoda i motive koji ih pokreću. Tu praksu nastavljamo i u ovom broju. Senahid Halilović predstavlja prvi (fonetski) tom *Bosanskohercegovačkog lingvističkog atlasa*, a Azra Hodžić-Kadić udruženje za promociju višejezičnosti i učenja bosanskog jezika u višejezičkom društvu *Otkrij bosanski – Entdecke Bosnisch – Discover Bosnian* i seriju udžbenika koja se priređuje u okviru aktivnosti udruženja.

Jedan od ciljeva *Lingvazina* uvijek je bio i da doprinese borbi protiv jezičkih mitova i predrasuda. Bosanskohercegovačka javnost nedavno je imala priliku svjedočiti neodgovornoj i jednostranoj, da ne kažemo skandaloznoj, izjavi kako je strukturalizam bolest i nešto što u savremenom trenutku nema nikakva smisla. Stoga s radošću objavljujemo tekst Martina Haspelmatha “Svi smo mi strukturalisti”. Osim tog rada,

možete pročitati i informativan pregled osnovnih činjenica o jezičkoj kulturi i jezičkostilskoj raslojenosti, koji je priredila Mirela Omerović, te tekst Jasminke Ibrišimović “Poštalice u političkom diskursu”.

Rubrika *S povodom* ovaj je put posvećena bosanskohercegovačkoj leksikografiji. Ove se godine obilježava 390. godine od nastanka bosansko-turskog rječnika *Maqbūl-i ‘arīf*, čiji je autor Muhamed Hevai Uskufi, a samim tim i isto toliko godina bosanskohercegovačke leksikografije. Stoga u ovom broju s ponosom objavljujemo jedan dosad neobjavljeni prijepis tog rječnika. Prijepis je u Rukopisnu zbirku Orijentalnog instituta u Sarajevu uvakufio dr. Mirsad Turanović, a tekst su za objavljivanje u *Lingvazinu* pripremili dr. Adnan Kadrić (Orijentalni institut) i sam dr. Mirsad Turanović (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu). Institut za bosanski jezik i književnost i Redakcija *Lingvazina* s ponosom i zadovoljstvom podržavaju ovo trajno dobro.

Leksikografiji je posvećen i intervju. Ovaj smo put imali čast razgovarati s profesorom Johnom Considineom s Univerziteta u Alberti (Kanada), istaknutim historičarem i teoretičarem leksikografije i autorom više knjiga i radova o leksikografskim temama.

Kao i uvijek, želimo da čitanje *Lingvazina* bude ugodno i korisno svima do kojih on dopre kao i da svi oni koji ga budu čitali shvate njegovu pojavu kao poziv za saradnju.

Halid Bulić

Osvrt na jedan rukopis rječnika *Maqbūl-i 'ārif* iz kolekcije Omer-efendije Softića iz sela Podgorje u Tuzlanskom kotaru

U jednom rukopisnom kodeksu (medžmui) koji je u Rukopisnu zbirku Orijentalnog instituta (R. 98) uvakufio dr. Mirsad Turanović nalaze se dva prijepisa rječnika: arapsko-turski rječnik i bosanski-turski rječnik *Maqbūl-i 'ārif* Muhameda Hevajje Uskufije. Rukopis ima 48 folija. Na fol. 1r, nakon Bismile, otpočinje arapsko-turski rječnik s arapskim leksemama ispisanim crnom i turskim leksemama ispisanim crvenom bojom, poredanim u tri vertikalna stupca. Arapsko-turski rječnik završava se na foliji 34v. Numeracija folija je naknadna. Na foliji 36r otpočinje Uskufijin rječnik *Maqbūl-i 'ārif*, a završava se pri kraju petog poglavlja rječnika, na fol. 48r. Na kraju rukopisa nedostaje dio rječnika *Maqbūl-i 'ārif*. Rukopis je ispisan lijepim vokaliziranim neshom, jednostavnim za čitanje.

Kodeks potječe iz rukopisne kolekcije Omer-efendije Softića. Na osnovu preslika dokumenata koje je dostavio dr. Mirsad Turanović, a čiji originali su snimljeni iz dokumentacije koja se nalazila kod Omer-efendijina unuka Nurage Softića iz Banovića, saznajemo nekoliko zanimljivih informacija o Omer-ef. Softiću. Iz “uredovne potvrde” koju je izdalo Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo u Tuzli, br. 1178/1915 od 13. decembra 1915. potvrđuje se da je Omer-efendija Softić iz Podgorja radio kao sibjan-mualim u Softića mahali, u Kotaru tuzlanskom, te da obavlja mualimsku službu uredno počev od 1896. godine. Potvrdu je izdao predsjednik kotarskog povjerenstva, a ovjerilo ju je Predsjedništvo Ulema-medžisa za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu, odnosno svojim potpisom i pečatom reisul-ulema Džemaluddin ef. Čaušević, pod rednim brojem 2945/1915, dana 21. decembra 1915. godine. Na osnovu dokumenta tevdžih-nāme (*tevcīh-nāme*) reisul-uleme Bosne i Hercegovine u ramazanu 1334. H. / julu 1916. godine, pod tekućim brojem 4927, pod zabilješkom 2421/916 na ime Softić Omer-efendije, stoji da je Omer-efendija u službi od 1902. godine te da je imenovan za muallima u sibjan-mektebu koji se nalazi u selu Podgorje u kadiluku Tuzla, uz nadu da će se uvijek truditi da slijedi put Božijeg poslanika za ovosvjetsku i ahiretsku dobrobit islamske zajednice (*dā'imā esr-i resūlullāha tab 'īyet ve ümmet-i islāmīyeniñ dünyevī ve uhrevī teraqqīsi ičün sa 'y u gayret êdüb*). Tevdžih-nāmu napisanu na osmanskom jeziku 1916. godine također je potpisao reisul-ulema Džemaluddin Čaušević.

Treba napomenuti da porodica Softić iz Podgorja, u kojoj se čuvao rukopisni kodeks s rječnicima, u usmenoj predaji bilježi pretke do 1780. godine.¹ Vjerovatno se u tom ranijem periodu preci i nisu prezivali tako i vjerovatno i nisu obavljali neke značajnije funkcije u širem okruženju, čak ni prema usmenoj predaji. Džamija u Podgorju, prema nekim predajama, popravljena je 1764. godine. Sam Omer-efendija Softić (1871–1938), sin Ahmeta, u čijoj je kolekciji bio Uskufijin rječnik, bio je na službi u Podgorju 1921. godine, kad je popravljena džamija.² Treba također napomenuti da je Omer-ef. Softić u periodu od 1930. do 1935. godine bio aktivan i u političkom životu. Na izborima u okrugu podržavao je dr. Avdu Hasanovića s liste generala Petra Živkovića koja je osvojila 80% glasova u tom kraju. Tada je, nakon uvođenja diktature u Kraljevini, 90% kandidata na listama pripalo režimskoj stranci koja je kasnije prerasla u Jugoslovensku nacionalnu stranku (JNS), a svega 10% svim ostalim strankama. No, vlasti su željele prikazati privid demokratije te su čak masovno dijelile različita priznanja svima koji su se našli na listama koje su oni ovjerali, u ime svoje stranke. Tako su i

¹ Rusmir Djedović i Munisa Kovačević. Softići iz Podgorja, *Zbornik radova sa naučnog skupa Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići*, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona: Tuzla – Banovići, 2010, str. 190.

² Nuraga Softić, Crtice iz kulturnog naslijeđa Banovića i okoline, *Zbornik radova sa naučnog skupa Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići*, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona: Tuzla – Banovići, 2010, str. 221.

Omer-efendiji dodijelili odlikovanje Kraljevski orden Svetog Save, na “predlog predsjednika našeg Ministarskog saveta, našeg ministra unutrašnjih poslova” i “počasnog ađutanta njegovog visočanstva Kralja” divizijskog generala Petra Živkovića. U ukazu se navodi da je gospodin Omer Softić “težak iz Turskog Podgorja”, a priznanje je zapravo orden “petog reda”. Broj ukaza je KO. No. 3014, a izdan je 1. juna 1930. godine. U to je vrijeme Omer-efendija već bio u poznim godinama, a u ukazu naveden kao “težak”, odnosno zemljoradnik. Moguće je da je još uvijek radio kao sibjan-muallim ili da je, osim navedenog, imao i dodatna zaduženja. Omer-efendija Softić bio je i mutevelija vakufa džamije i mekteba u Banovićima u Tuzli 1937. godine, što se vidi na osnovu jednog dopisa i izvještaja o računu vakufa br. 16484/37, koji je izdala Vakufska direkcija u Sarajevu 29. decembra 1937. godine. Informacija u dopisu potvrđuje da je Omer-ef. Softić podnosio račun o gospodarenju vakufa za 1935/36. i 1936/37. godinu.

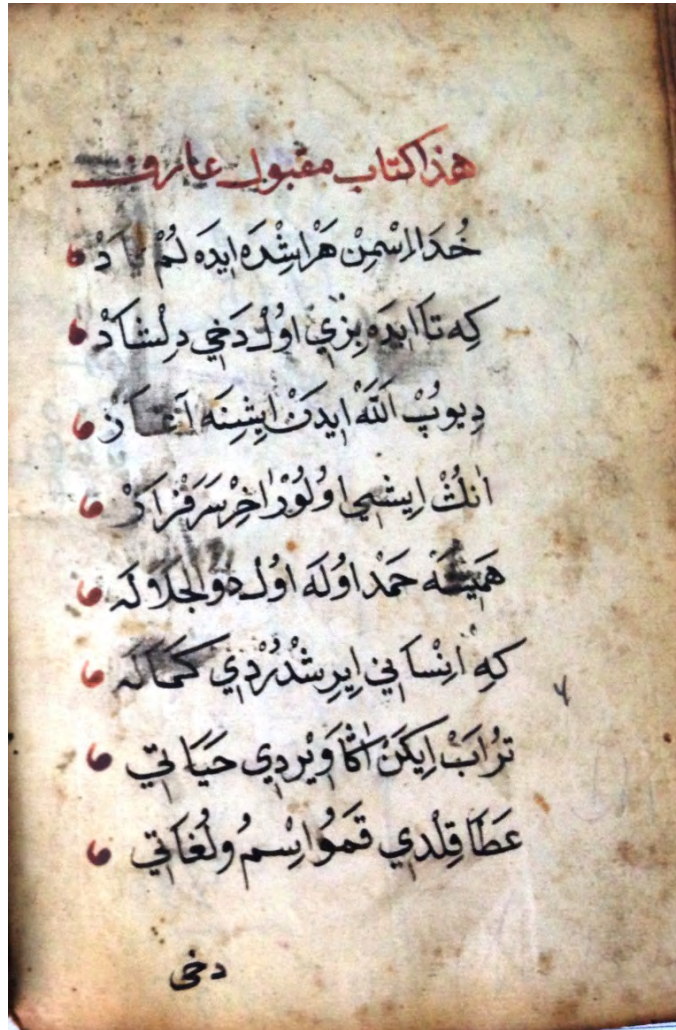
Rukopis medžmue koja je bila u posjedu Omer-efendije Softića, a u kojoj je prijepis rječnika *Maqbūl-i ‘arif*, prema kvalitetu papira, najvjerovatnije pripada starijem periodu. Međutim, nigdje nema bilješke o tome da li je navedeni rukopis prepisan u porodici Softića, u medresi ili nekoj drugoj instituciji ili je, pak, kupljen od nekog drugog posjednika rukopisa. Rukopis ukazuje na vrlo vještog i kaligrafski obrazovanog prepisivača. Teško je samo na osnovu papira precizno reći kada je prepisan. Tekst Uskufijina rječnika unutar rukopisa medžue vokaliziran je i jednostavan za korištenje. Lekseme su pisane dosljedno, a ikavska promjena jata općenito prati praksu literarne koine bosanske alhamijado literature. Nema vidnih odstupanja u metrici u značajnijem obimu. Iako tekst rječnika *Maqbūl-i ‘arif* u kodeksu (medžmui) nije cjelovit te sadrži svega pet od trinaest poglavlja, način pisanja i sigurnost u grafijskoj izvedbi složenih arebičkih ligatura ukazuje na osobu koja je dobro poznavala načine bilježenja slavenskih i osmanskih leksema uz pomoć odgovarajućih vokalskih dijakritičkih oznaka. Implicite, način pisanja leksema u navedenom rječniku općenito je odraz stanja u razvoju arebičke grafije u pisanju leksema iz bosanskog jezika, odnosno načina bilježenja leksema u našem i turskom jeziku arapskim slovima i pomoćnim dijakritičkim znacima. Između ostalog, bilježenje bosanskih leksema važno je i zbog toga što je način bilježenja leksema mogao biti pod utjecajem pučkog registra, odnosno pod utjecajem određenog dijalekta. Stoga prijepisi Uskufijina rječnika koji precizno bilježe vokale zauzimaju posebno mjesto među prijepisima navedenoga djela. U takve se prijepise ubraja i prijepis iz rukopisne kolekcije Omer-efendije Softića iz sela Podgorje kod Banovića. Inače, način bilježenja leksema unutar tematskih ili asocijativnih semantičkih polja u djelu *Maqbūl-i ‘arif*, zbog same naravi i vrste konceptualnog rječnika kojoj pripada, kao i sam izbor koncepata, u njemu je dvostruko arbitran, te izbor leksema ovisi i o samoj semantičkoj povezanosti leksema koje se nižu u rječniku, dok, iz drugog aspekta, ovisi i o nekim formalnim metričkim obrascima koji isključuju stanovit broj bliskoznačnih leksema u L2 prilikom pisanja u određenom osmanskom metričkom obrascu, budući da je rječnik pisan u stihovima sa različitim metričkim obrascima.³

³ Uskufijin rječnik slijedi tradiciju rječnika u osmanskoj leksikografiji koja je otpočela s rječnikom *Tuhfe-i Hus-sāmī* (1399. god.). Najčitaniji i najviše spominjani rječnik u navedenoj leksikografskoj tradiciji pisanja stihovanih rječnika bio je rječnik *Tuhfe-i Šāhidī* Ibrahima Šahidija. Na osnovu teksta rječnika *Maqbūl-i ‘arif* i popularnih naziva kojim se spomenuti rječnik naziva, jasno se zapaža da Uskufijin rječnik spada u tzv. leksikografske nazire / paralele koje su nastale po uzoru na tekst rječnika *Tuhfe-i Šāhidī* Ibrahima Šahidija, sa visokim stepenom originalnosti unutar te tradicije. Vidi: Adnan Kadrić. Originalnost izvan ili/i unutar leksikografske tradicije: komparacija Uskufijinoga rječnika i rječnika Ibrahima Šahidije, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 52–53, Sarajevo, 2004.

HĀZĀ KITĀB MAQBŪL-Ī 'ĀRĪF

[Ovo je knjiga Maqbūl-i 'ārif (Sviđa se učenom)]

[36v]

Ĥodā ismin her işde īdelūm yād,
 ki tā īde bizi ol daḥī dilšād,
 diyüp Allāh īden işine āgāz,
 anuñ işi olur āḥir ser-efrāz,
 hemīše ḥamd ola ol zū-l-celāle,
 ki insānī īrişdürdi kemāle,
 turāb īken āña vīrdi ḥayātī,
 'atā qıldı qamū ism ü lügātī,

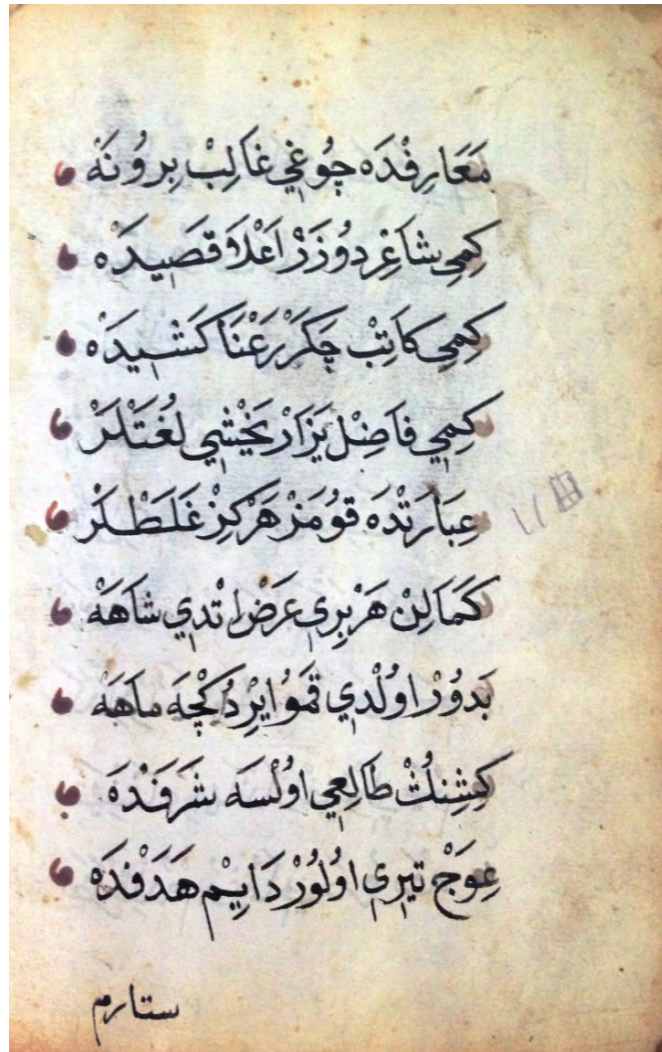
Spomenimo Božije ime u poslu svakome
 pa da i On nas obraduje
 Ko započne izgovarajući ime Božije
 njegov posao na kraju izvrstan je
 Neka uvijek hvala Onom Svemoćnome bude
 koji omogućuje da čovjek savršenstvo dosegne
 Kad čovjek prah bijaše, On mu život dade
 i darivaše sve nazivlje i jezike

[37r]

daḥī olsun şalāt ile selāmi,
 ḥabībīne ʿü aşḥāba devāmı,
 şalātuñ efzalı ʿü ekmeli hem,
 o sulṭāna ola yā Rabb dem-ā-dem,
 pes imdī diñle iy şāḥib-kerāmet,
 qarīn olsun cenābīna selāmet,
 gedā kim Üskūfī-ʿi Bosnevīyem,
 şehinşāh-ı cihāndāruñ qūliyam,
 nazār qıldum bu ğilmānı derūna,

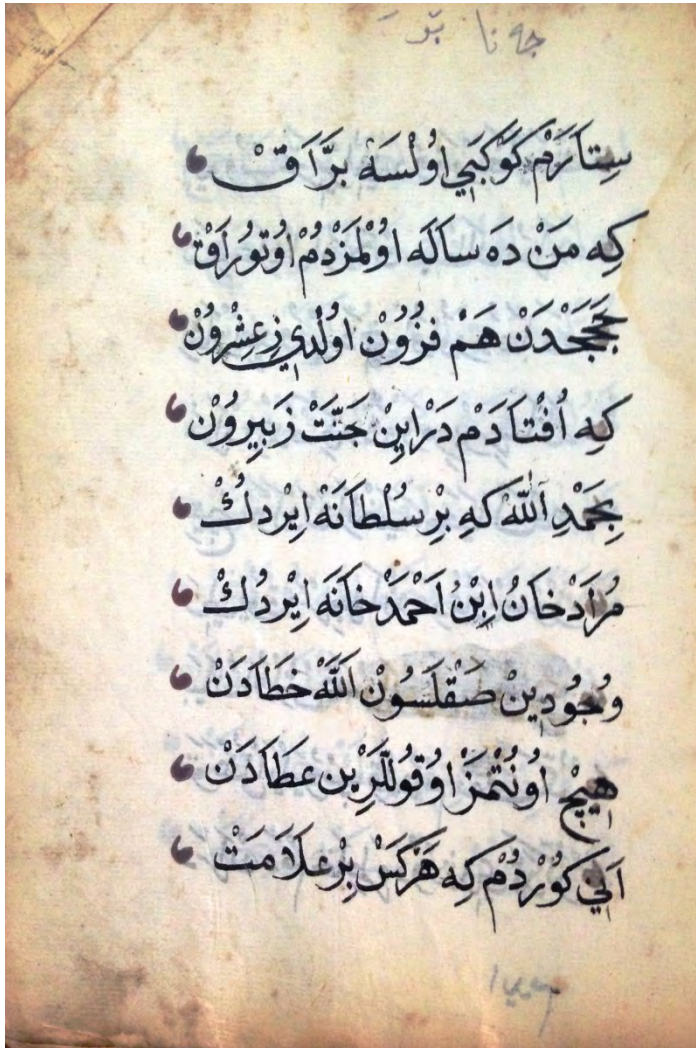
*Još nek trajno lijep spomen i pozdrav je
 Njegovu Miljenku i za njegove drugove
 Najodabraniji i najpotpuniji lijep spomen
 o Bože, tom vladaru vazda neka bude!
 Dakle, čuj sad, o ti dobri
 neka spas bude drug tvojoj visosti
 Ja siromah, koji se Uskūfī Bosnevī zovem
 vladara nad vladarima sluga sam
 Gledao sam ove paževe dvorske*

ma'ārifde çoğı ġālib birūna,
 kimi şā'ir düzer a'lā qaşīde,
 kimi kātib, çeker ra'nā keşīde,
 kimi fāzil yazar yaḥşī lügatlar,
 'ibāretde qomaz hergiz ġalaṭlar,
 kemālin herbiri 'arż itdi şāha,
 bedür oldı qamū irdükçe māha,
 kişinüñ ṭāli'ī olsa şerefde,
 'ivec tiri olur dāyim hedefde,

od kojih većina one izvan dvora u umijećima nadmašuje
 neki od njih je pjesnik, pa sriče izvrsne kaside
 neki pisar, te divno pisanje izdužuje
 neki visoko dosegnuo je i krasne rječnike piše
 niko u izražavanju greške ostavio nije
 svaki od njih vladaru savršenstvo pokazao je svoje
 i svi kao mjesec blistavi postadoše, čim se mjesecu prikučiše
 Ako nečija zvijezda sreće uzvišena bude
 i kriva strijela njegova uvijek metu nađe

[38r]

sitārem kevkebi olsa berrāq,
 ki men deh sāle olmazdum oturaq,
 ḥacecden hem füzūn oldı zi ‘iṣrūn,
 ki üftādem der-īn cennet ze bīrūn,
 bi-ḥamdillāh ki bir sulṭāna irdük,
 Murād Ḥān ibnü Aḥmed Ḥāna irdük,
 vücūdın şaqlasun Allāh ḥaṭādan,
 hiç unutmaz o qulların ‘aṭādan,
 anı gördüm ki herkes bir ‘alāmet,

Da moja zvijezda sudbe blistava bijaše
 ne bih deset godina bio bez službe
 Više od dvadeset godina prođe
 otkako upadoh u ovaj raj iz službe izvanjske
 to što do sultana stigosmo, hvala Bogu nek je
 stogosmo do Murat-hana sina Ahmet-hana
 Allah ga sačuvalo od pogreške
 On svoje sluge nikako ne zaboravlja da daruje
 Vidjeh to da svako neki trag, znak za sobom ostavio je

idüp taḥrīr anı düzer beğāyet,
 şeh-i ‘ādil olan Sulṭān Murāda,
 nişār idüp daḥī olur du‘āda,
 murād itdüm-ki düzem bir risāle,
 hiç evvelden alınmaya ḥayāle,
 velī yoqdur cihānda dinmeyen söz,
 beyān olmış qamū eyü ‘ü yāvuz,
 tevağğul eyleyüp qıldum tefekkür,
 der-ān dem ḥāṭıra düşdi tezekkür,

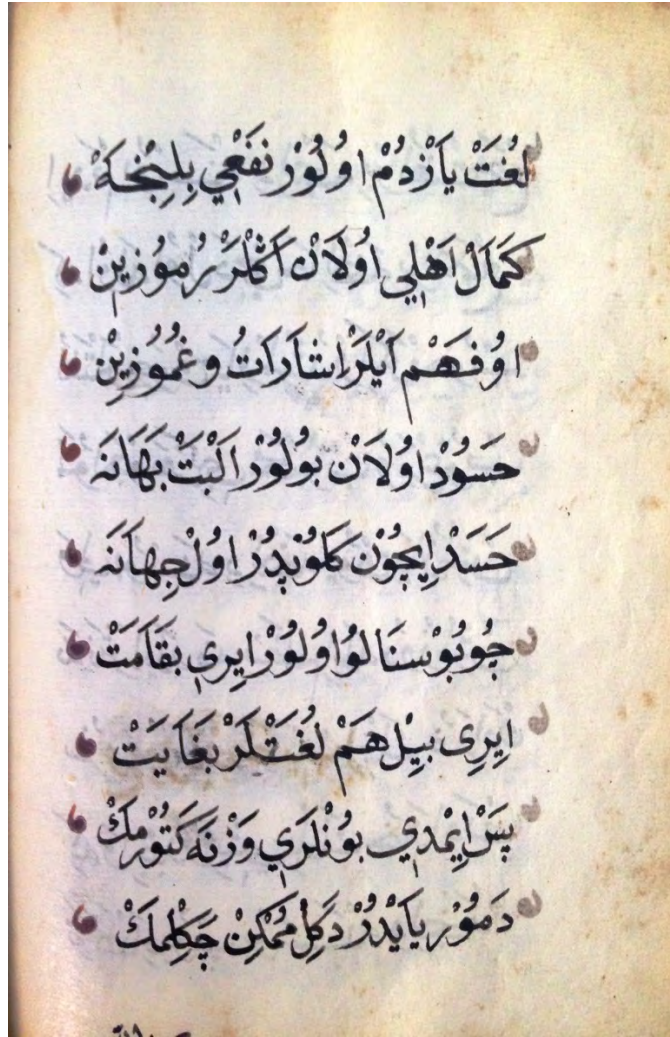
*opisuje i kiti do krajnosti sve
 sultana Murata, koji uzvišen vladar je
 obasipajućiga time i još ga blagosilje.
 Poželjeh jednu knjižicu staviti u stihove
 kakvu prije niko ni zamislio nije
 al’ na svijetu nema riječi neizrečene
 sve, i dobro i zlo, opisano je
 udubljujući se duboko bacih se u razmišljanje
 i u taj čas dođe mi u sjećanje nešto za podsjećanje*

[39r]

idem Bosna dilince bir lüğat cem‘,
 ki ola ol daḥī ḥālince bir şem‘,
 lüğatlar çoq yazılmışdur iken ḥüb,
 qamū cevher gibi maḥbūb ‘ü merġūb,
 velī Bosna dilince yoq yazulmuş,
 ne neşr ile ne nazm ile düzülmiş,
 şurū‘ bir yan* [bizden] naşīb itmek Ḥodādan,
 ki vācibdür işi bilmek Ḥodādan,
 tevekkelnā diyüp Bosna dilince...

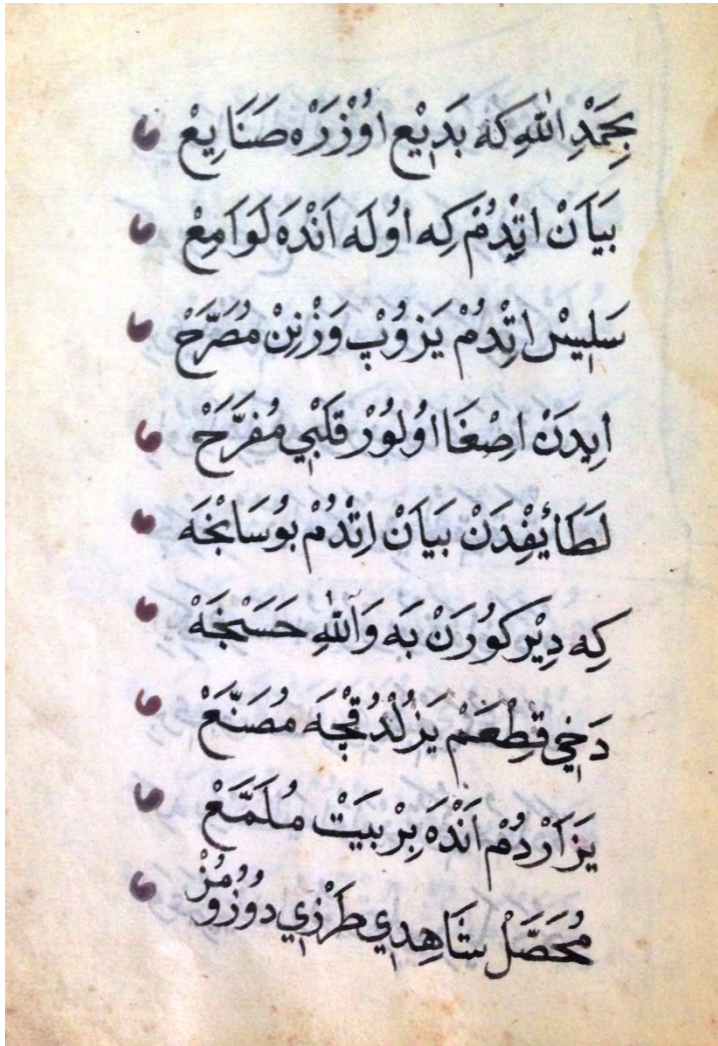
da skupim jedan rječnik na jeziku bosanskome
 da bude svjetiljka, baš onako kako mu i pristaje
 Pošto mnogo lijepih rječnika napisano je
 svi poput dragulja dragi i omiljeni su posve
 Ali na bosanskom jeziku napisana ne bijaše
 ni sastavljena u prozi ni skičena u stihove
 od nas je otpočinjanie, a postignuće cilja od Boga je
 Mora se znati da je od Boga znati poslove
 rekavši “u Boga se pouzdasmo” na jeziku bosanskome

lügat yazdum olur nef'i bilince,
 kemāl ehli olan añlar rumūzın,
 o fehm eyler işārāt-u gumūzın,
 ḥasūd olan bulur elbet bahāne,
 ḥased için gelüpdür ol cihāne,
 çu Bosnālu olur ĩri be-qāmet,
 ĩri bil hem lügatlar[ın]* be-ğāyet,
 pes imdī bunları vezne getürmek,
 demür yaydür degil mümkin çekilmek,

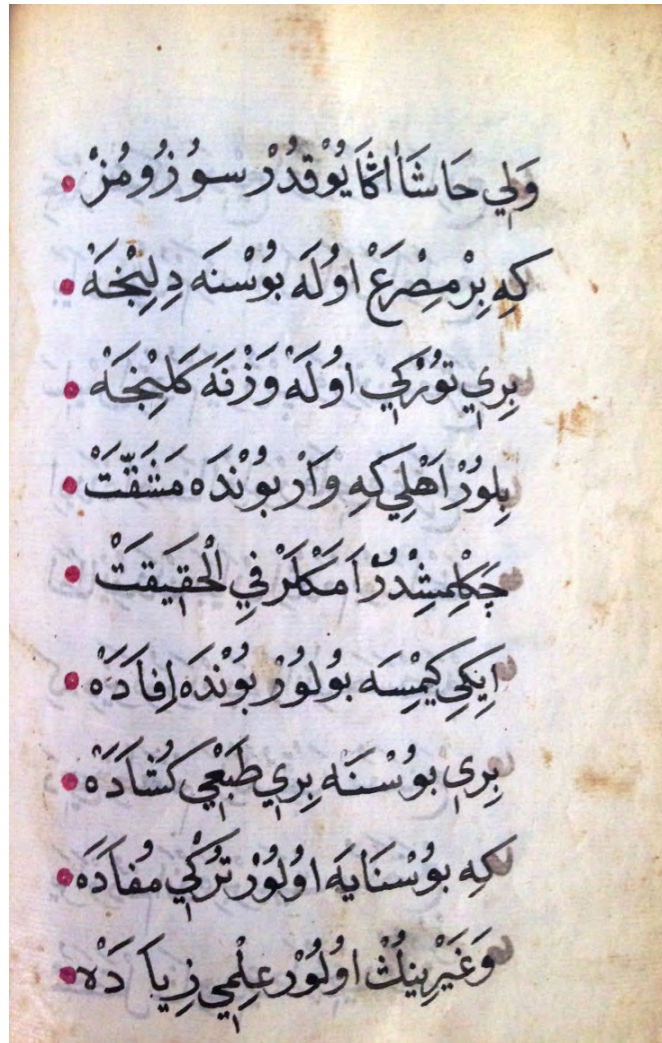
*napisah rječnik – od njegov koristi ima kad se saznaje.
 Prosvijetljen čovjek razumije u njegove aluzije
 on shvata njegove znakove i skrivene smislove
 Zavidnik će svakako pronaći nešto za prigovore
 On je i došao na ovaj svijet da zavist iskaže
 Kako Bošnjak krupna stasa je
 krupne su, znaj, i riječi njegove
 Pa ih onda uvesti u poetske metrove
 to je gvozden luk, nategnuti ga nije moguće*

[40r]

bi-ḥamdillāhi ki bedī' üzre şanāyī',
 beyān itdüm ki ola anda levāmi',
 selīs itdüm yazup veznin muşarraḥ,
 iden işgā olur qalbi müferraḥ,
 letā(y)'ifden beyān itdüm Bosanca*,
 ki dir gören be vallāhi ḥasence,
 daḥī qıṭ'am yazulduqça muşanna',
 yazardum anda bir beyt- mülemma',
 muḥaşşal Şahidī tarzı düzümüz,

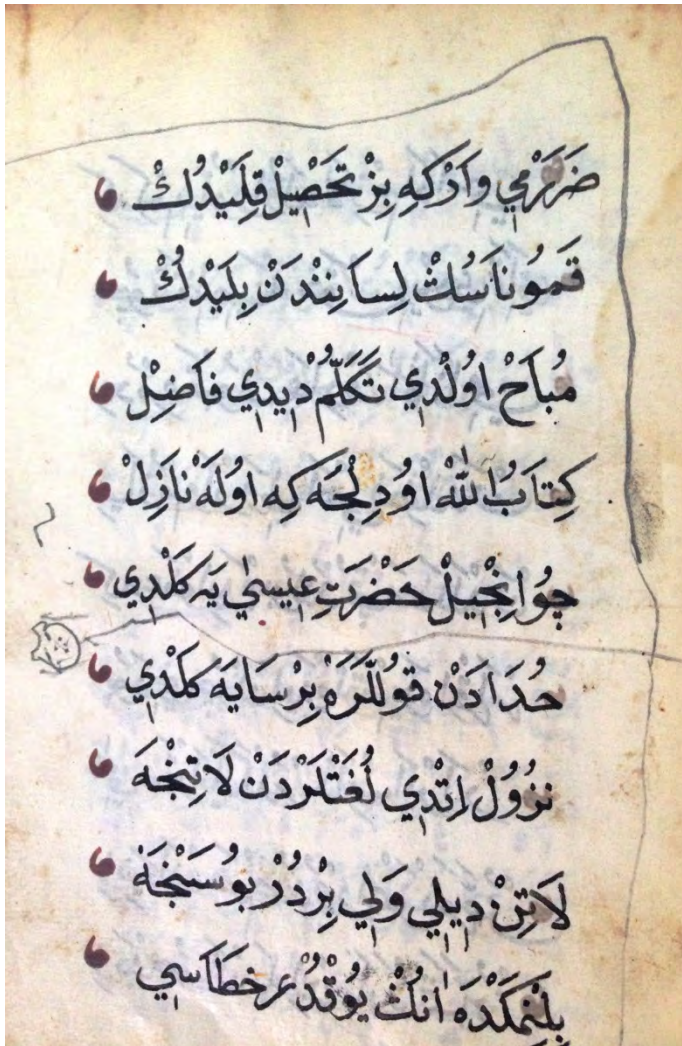
*Hvala Bogu, da figure po pravilima retorike
 jasno iskazah, da se se u njima pokažu dosjetke
 Načinivši milozvučnim, ispisah metar što jasan je
 Ko riječ sluša, srce mu se razgaljuje
 Izrazio sam bosanski neke duhovite šale
 da onaj koji ih vidi, rekne: tako mi Boga, baš su krasne!
 Kad se moja pjesicma (qıṭ'a) umjetnički ispisuje
 ja u njemu po jedan kićeni distih (mülemma') ispisujem
 Ukratko, naše pisanje Šahidijin stil je*

velī ḥāṣā añā yoqdur sözüümüz,
 ki bir mıṣrā' ola Bosna dilince,
 biri Türkī ola vezne gelince,
 bilür ehli ki var bunda meṣaqqat,
 çekilmişdür emekler fi l-ḥaḳīqat,
 iki kimse bulur bunda ifāde,
 biri Bosna biri ṭab'ī küṣāde,
 ki Bosnāya olur Türkī müfāde,
 ve ḡayrīnūñ olur 'ilmi ziyāde,

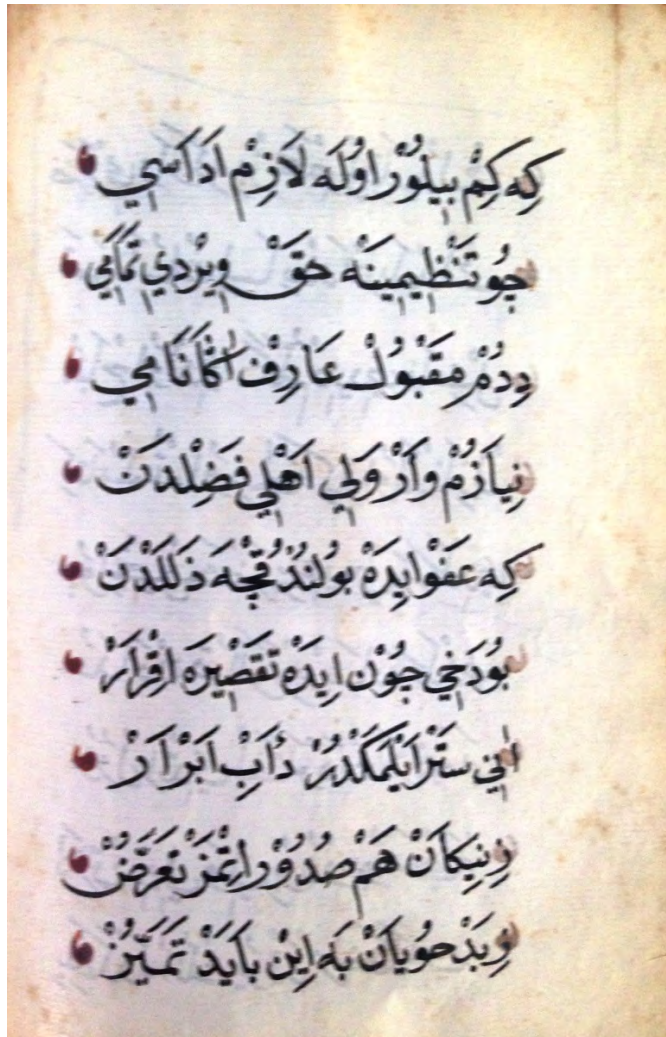
*Ali, ne daj Bože, to nije naše prigovaranje:
 neka jedan polustih bude na jeziku bosanskome
 a drugi nek na turskom bude, kad do metra stigne
 Upućeni u to zna da za to treba muke
 doista, mnogo napora već uloženo je
 dvojica ljudi time koristit će se
 jedan od njih – Bošnjak, drugi prirode otvorene
 jer će Bošnjak moći na turskom koristiti izraze
 a onom drugom znanje povećat će se*

[41r]

zarar mı var ki biz* taḥṣīl qılayduñ,
 qamū nāsuñ lisānından bileydüñ,
 mubaḥ oldı tekellüm dīdi fāzıl,
 kitābullāh o dilce ki-ola nāzıl,
 çu İncıl ḥazreti `İsāya geldi,
 Ḥodādan* qullara bir sāye geldi,
 nüzül itdi lügatlardan Latince,
 Latin dili veli birdür Bosanca*,
 bilinmekde anuñ yoqdur ḥaṭāsi,

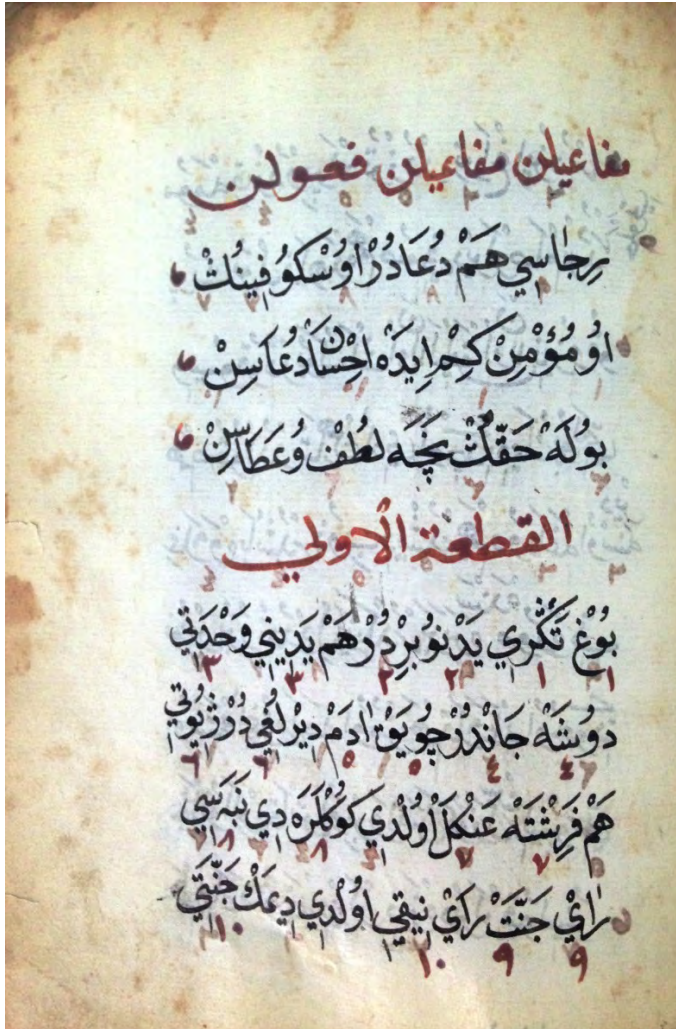
*kad bi ti nešto savladao, zar u tome ima štete kakve?
 kad bi znao neki od jezika svjetskijeh
 Veleučan čovjek je reče: razgovarati korisno je
 onim jezikom na kojem se Božija knjiga objavljuje
 Kad Evanđelje (Indžil) Isusu (Isā pejgamberu) stiže
 na robove (ljude) od Boga milost dođe
 Među jezicima s nebesa latinski siđe
 Latinski je jezik, međutim, isto što i bosanski je
 U tome što će se poznavati, nema nikakve pogreške*

ki kim bilür ola lâzim edâsı,
 çu tanzîmîne Hâqq virdi tamâmı,
 didüm Maqbûl-i ‘ârif âña nâmi,
 niyâzum var velî ehli fazıldan,
 ki ‘afv ide bulunduğa zeleden,
 bu dâhî çun ide taqşîre iqrâr,
 anı setr eylemekdür de’b-i ebrâr,
 zi-ikân hem şudür itmez ta‘arruż,
 zi-bed-hüyan be-in bâyed temeyyüz,

tako da treba da se njima izražava ko ih znade
 Pošto mi je Bog omogućio da dovršim njegovo sastavljanje
 dadoh mu ime Makbûl-i ‘ârif, Sviđa se učenome
 Međutim, molim ljude visokoobrazovane
 da oproste kad nađu kakve nedostatke
 Pošto je ovo i za nedostatke priznanje
 Običaj kod dobrih ljudi jeste njihovo prikriivanje
 Od dobrih ne dolazi nikakvo napadanje
 Po tome od zločastih nužno je razlikovanje.

[42r]

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün,
ricāsi hem du'ādur Ūskūfinūñ,
o mü'min ki ide ihsān du'āsın,
bula Ḥaqquñ nece lutf-u 'atāsın,

U --- U --- U --

*Uskufijina želja je da se za njeg upućuju dove
Onaj vjernik koji mu za dušu molitvu daruje
puno milosti i darova kod Boga neka pronade.*

EL-QIT'ATU L-ŪLĀ⁴ [PRVO POGLAVLJE]

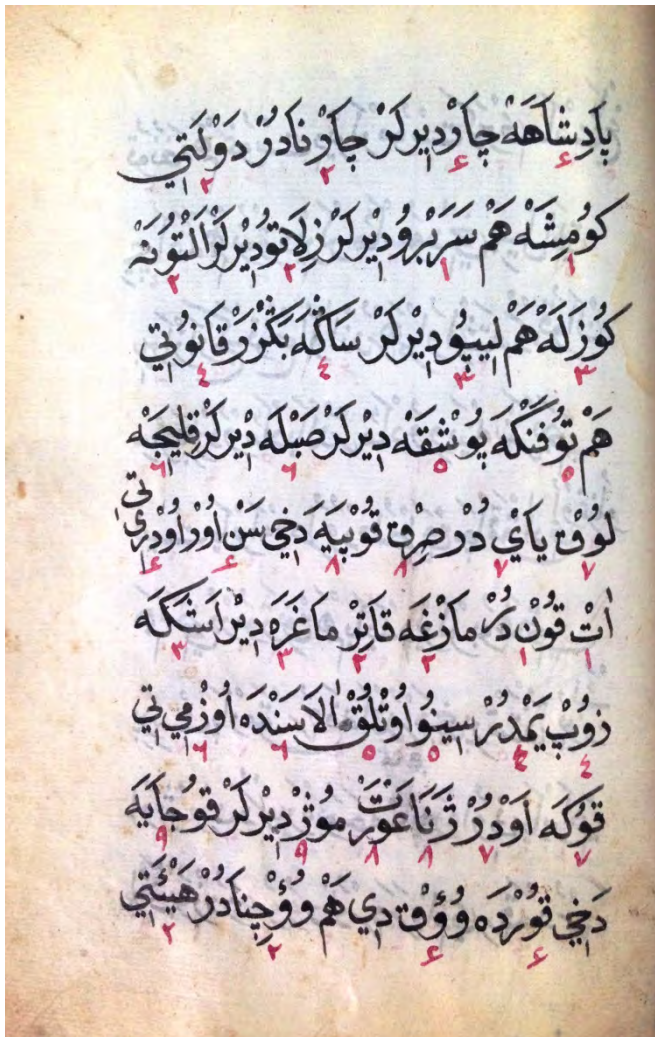
<i>Bog</i>	Tañrı	<i>jedno</i>	birdür	hem <i>jedini</i>	vaḥdetī
1	1	2	2	3	3
<i>Duša</i>	cāndur	<i>čovjek</i>	ādam	dirlüḡī dūr	<i>životi</i>
4	4	5	5	6	6
Hem ferişte		<i>anđel</i>	oldı	göklere di	<i>nebesi</i>
7		7		8	8
<i>Raj</i>	cennet	<i>rajeni(s)ki</i>		oldı dimek	cennetī
9	9	10			10

⁴ U ovom rukopisu gramatički je ispravno napisan redni broj uz poglavlja, pri čemu se slaže u rodu sa imenicom u navedenoj atributnoj sintagmi za razliku od naziva istog poglavlja u rukopisu iz Upsale i nekim drugim rukopisima rječnika.

Moma qızdur *p'rah* tozdur *t'rag* izdür
 4 4 5 5 6 6
Put yol *zāhide* hem *şūfi* dırler *samsid* dūr *ħalveti*
 7 7 8 8 9 9
Visoko dur *yüksek* olan *alçaq* olan *niz-oko*
 10 10 1 1
 Hem *sokol* dur *şāhin* adı *uçdı* *dimek* *poleti*
 2 2 3 3
G'lava başdur *zubi* *dişdür* hem *dudağa* *usna* *dır*
 4 4 5 5 6 6
Nos burundur *dil* *jezik* dūr *b're* *b're* *sen* *de* *more* *ti*
 7 7 8 8 9 9
Usta *ağız* *rame* *omuz* hem *qulağa* *uho* *dı*
 10 10 1 1 2 2
Čelo alın *qaş* *obrva* *sen* *güzelsin* *lipo* *ti*
 3 3 4 4 5 5
 Hem *ayağa* *noga* *dırler* *dize* *dırler* *kolino*
 6 6 7 7

[43r]

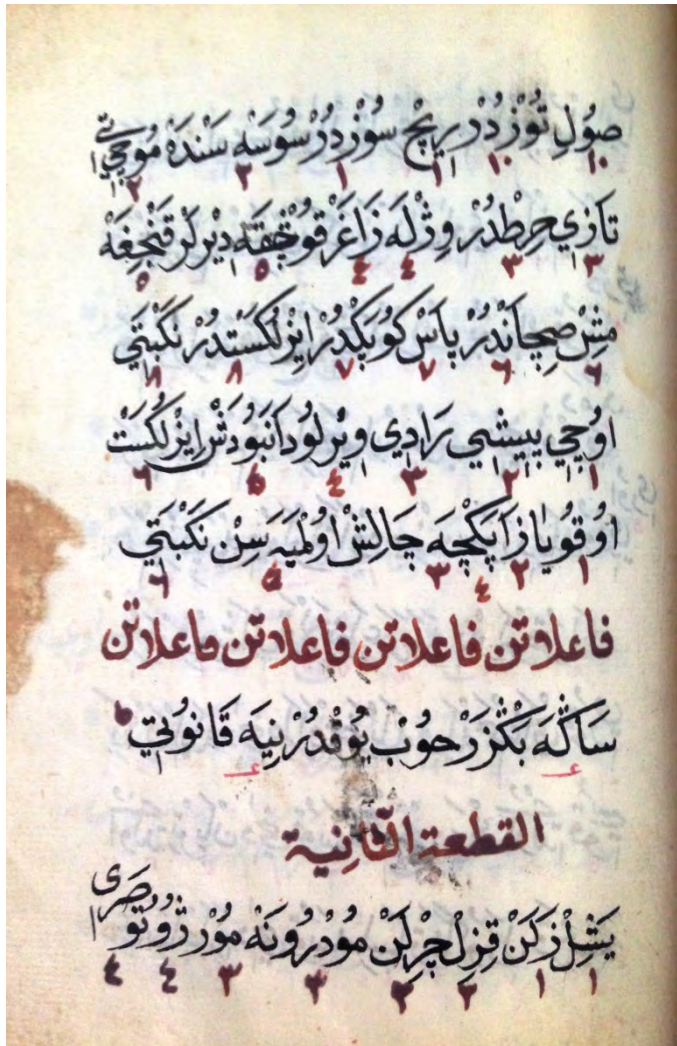

Pādišāha	<i>car</i>	dīrler	<i>car(i)na</i>	dur	devleti
8		8		9	9
Gümüşe	hem	<i>s'rebro</i>	dīrler	<i>z'lato</i>	dīrler altuna
1		1		2	2
Güzele	hem	<i>līpo</i>	dīrler	saña beñzer	<i>kano ti</i>
3		3		4	4
Hem tūfenge		<i>puška</i>	dīrler	<i>sabl'a</i>	dīrler qılıca
5		5		6	6
<i>Lūk</i>	yardur	şırıq	<i>kopje</i>	dañi sen ur	<i>udri ti</i>
7		7	8	8	9
At	<i>kon'</i> dur	<i>mazga</i>	qañır	<i>magare</i>	dir eşege
1		1	2	2	3
<i>Zob</i>	yemdür	<i>sino</i>	otluq	ala sen de	<i>uzmi ti</i>
4		4	5	5	6
<i>Kuça</i>	evdür	<i>žena</i>	'avret	<i>muž</i>	dīrler qocaya
7		7	8	8	9
Dañi qurda		<i>vuk</i> di	<i>vu'čina</i>	dur	hey(b)'eti
1		1		2	2

Qonuğa	hem	<i>gost</i>	dīrler	<i>most</i>	köpri	mast	yağ
1		1	2	2	3	3	
Bıçağa	hem	<i>nož</i>	dīrler	<i>meso</i>	dāhi	bil	eti
4		4	5	5			
<i>P'raz</i>	erkeç	qoç	<i>ovan</i>	dur	hem	<i>ulište</i>	dür qovan
6	6	4	4		2	2	
<i>Sir</i>	penirdür	<i>med</i>	baldür	<i>medovina</i>	şerbeti		
4	4	5	5	6	6		
<i>List</i>	yapraq	<i>trud</i>	tuñraq	çaqmaq	adı	<i>ognjilo</i>	
7	7	8	8	9		9	
Hem	şeḥidür	<i>boženik</i>	hem	baya	dīrler	<i>bogati</i>	
1		1	2		2		
<i>P'rst</i>	parmaq	<i>ruka</i>	eldür	dāhi	<i>pr'sten</i>	dür	yüzük
3	3	4	4	5	5		
<i>Uš</i>	bit dür	pire	<i>buha</i>	(ya)	pire	otı	<i>paprati</i>
6	6	7	7	8	8		
<i>Led</i>	buzdur	şu	<i>voda</i>	dur	dere	adı	<i>rīka</i> dur
1	1	2	2	3	3		

[44r]

<i>Sol'</i>	<i>tuzdur</i>	<i>rič</i>	<i>sözdür</i>	<i>susa</i>	<i>sen</i>	<i>de</i>	<i>muči</i>	<i>ti</i>
10	10	1	1	2	2			
<i>Tazı</i>	<i>hrt</i>	<i>dur</i>	<i>vižle</i>	<i>zagar</i>	<i>kučka</i>	<i>dīrler</i>	<i>qancığa</i>	
3	3	4	4	5	5			
<i>Miš</i>	<i>sıçandur</i>	<i>pas</i>	<i>köpekdür</i>	<i>'zločest*</i>	<i>dür</i>	<i>nekbetī</i>		
6	6	7	7	8	8			
<i>Uči</i>	<i>piši</i>	<i>radi</i>	<i>vrlo</i>	<i>da</i>	<i>ne</i>	<i>budeš</i>	<i>'zločest</i>	
1	2	3	4	5	6			
<i>Oqu</i>	<i>yaza</i>	<i>pekçe</i>	<i>çalış</i>	<i>olmayasın</i>	<i>nekbetī</i>			
1	2	4	3	5	6			

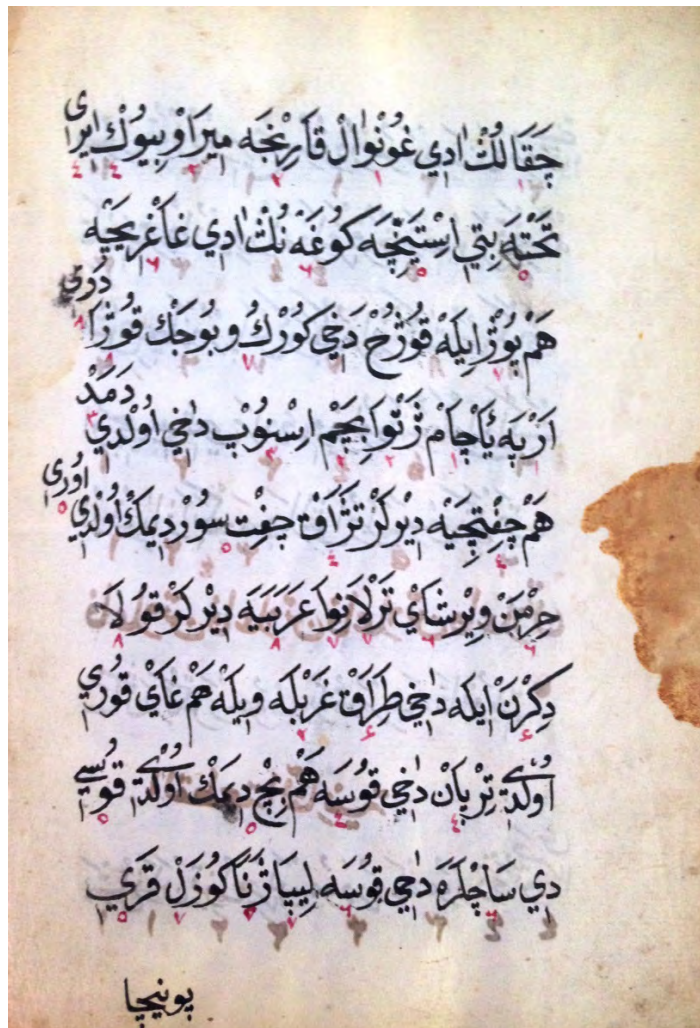
Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün

Saña beñzer hūb yoqdur. Nije kano ti.

EL-QİT'ATU S-SĀNĪYE

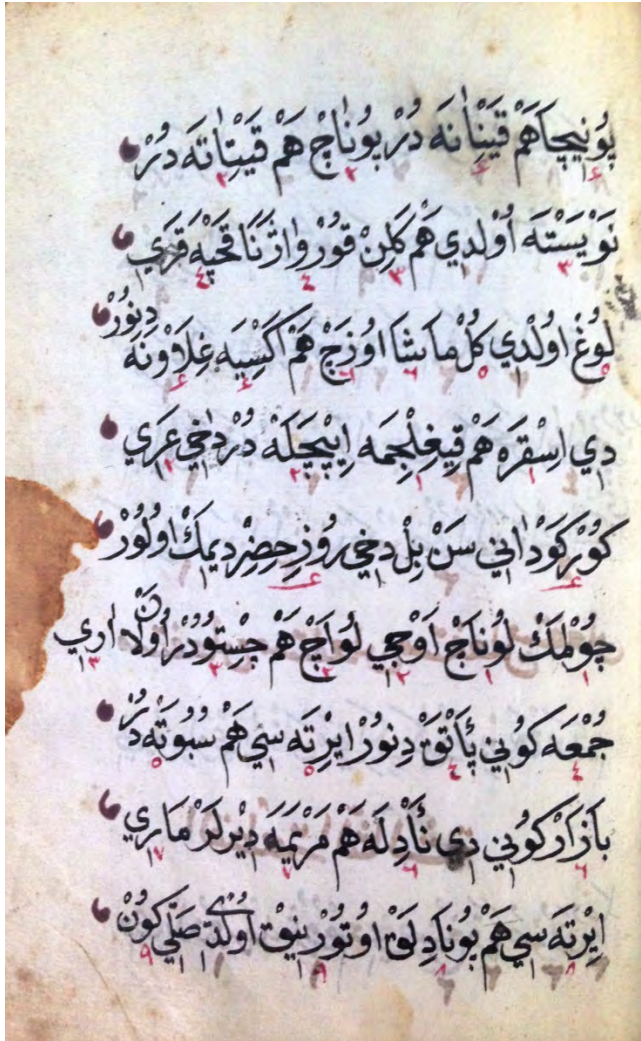
[DRUGO POGLAVLJE]

Yeşil *zelen* qızıl *c'rljen* *modro* ne mor *žuto* sarı
1 1 2 2 3 3 4 4

Çaçalıñ adı	<i>govnval'</i>	qarınca	<i>m'rav</i>	biyüñ	iri
	1	1	2	2	4 4
Tahta biti	<i>'stjennica</i>	gügenüñ*	adı	<i>gagrica</i>	
	5	5	6	6	
Hem <i>puž</i> ile	<i>kožuh</i>	dañi	kürk ü böcek	<i>koža</i>	deri
	7		7	8	8
Arpa	<i>ječam</i>	<i>žetva</i>	bičem	<i>'snop</i>	dañi oldı demed
	1	1	2	2	3 3
Hem çifçiye	dirler	<i>težak</i>	çift sür	dimek oldı	<i>ori</i>
	4	4	5		5
Hürmen	<i>v'ršaj</i>	tarla	<i>n'iva</i>	'arabaya	dürler <i>kola</i>
	6	6	7	7	8 8
Diyren ile	dañi	tañaq	<i>grabl'e</i>	<i>vile</i>	hem <i>gaj</i> qorı
	1	2	2	1	3 3
Oldı tırpan	dañi	<i>kosa</i>	hem biç	dimek oldı	<i>kosi</i>
	4	4	5		5
Di saçlara	dañi	<i>kosa</i>	<i>lipa žena</i>	güzeli	karı
	6	6	7	8	7 8

[45r]

<i>Punica</i>	hem	kaynıanadur	<i>punac</i>	hem	kaynıata	dur
1		1		2		2
<i>Nevjesta</i>	oldı	hem gelin	<i>kurva žena</i>	qaħpe	qarı	
3		3		4		4
Lug	oldı	kül maša	<i>ožeć</i>	hem	eksiye	<i>glavnja</i> dinür
5		5	6	6	7	7
Dı	<i>iskra</i>	hem	qıfılcıma	<i>pčela</i>	dur	daħı arı
1			1		2	2
<i>Durđevdanı</i>	sen bil	daħı	rüz-i Hızır	dimek	olur	
I			I			
Çölmek	<i>lonac</i>	avcı	<i>lovac</i>	hem	<i>čisto</i>	dur olan āri
1	1	2	2		3	3
Cum'a	güni	<i>petak</i>	dinür	irtesi	hem	<i>subota</i> dur
4		4		5		5
Pazar	güni	di	<i>nedilja</i>	hem	Meryeme	dırler <i>Mari</i>
6			6		7	7
İrtesi	hem	<i>ponediljak</i>	<i>utornik</i>	oldı	şalı	gün
8		8		9		9

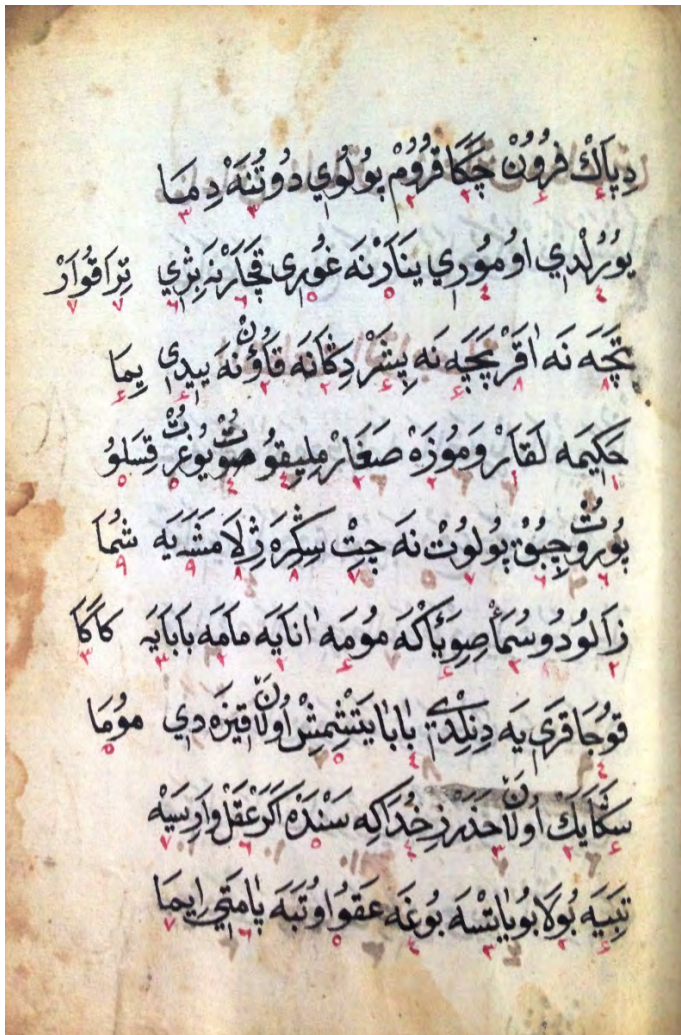

<i>'Srida bil</i>	<i>çāršenbedür</i>	<i>cin sotona</i>	<i>vila peri</i>
6	6	7 7	8 8
<i>Četv'rtak</i>	<i>oldı hem</i>	<i>hamıs hem</i>	<i>hafta adı nedjelja</i>
9	9	10	10
<i>Hem murdara</i>	<i>dī pogano</i>	<i>pišaj işe</i>	<i>sıça seri</i>
1	1	2 2	3 3
<i>Ti 'zla ne čin'</i>	<i>dobro ućin'</i>	<i>sile ne čin'</i>	<i>'zlo, pov'rz'</i>
1	2	3	4
<i>Kem itme sen</i>	<i>luřf idegör</i>	<i>zılm eyleme</i>	<i>terk it řerri</i>
1	2	2	4
<i>Müstef'ilün</i>	<i>Müstef'ilün</i>	<i>Müstef'ilün</i>	<i>Müstef'ilün</i>
<i>Ti pomiluj</i>	<i>poklen' meni</i>	<i>iki gözüm</i>	<i>bir bak beri</i>

EL-QIṬ'ATU S-SĀLĪSE
[TREĆE POGLAVLJE]

<i>Dī yılduruma</i>	<i>grom dāhī</i>	<i>s'nig</i>	<i>qara</i>	<i>šo'uğa zima</i>
1	1	2 2	3	3

[46r]

Dī *peć* furun *žerava* qurum *polovi*(...) *dütüne dima*
 1 1 2 2 3 3
 Yoruldi *umori* yanar ne – *gori* qaçar ne – *biži tira* qovar
 4 4 5 5 6 6 7 7
Teče ne – aqar *peče* ne – pişer *dinja* ne – qa'un *ne jīdi* - yimä
 8 8 1 1 2 2 3 3
 Hekime *l'ekar* ve muze sağār *mliko* sūt yoğurt *kiselo*
 1 1 2 2 4 4 5 5
 Purut çibuq *p'lot* ne - çit sinire *žila* meşeye *şuma*
 6 6 7 8 8 9 9
Zaludu sume *svijeća* mūma anaya *mama* babaya *ćaća*

 Qoca qarıya *dinildi* *baba* yetişmiş olan qıza *dī moma*
 4 4 5 5
 Saña yeg olan *hazer* zi *Ḥodā* ki sende eğer *aqıl* var ise
 1 2 3 4 5 6 7
Tebi je bolje *bojat se Boga* *ako u tebe* *pameti ima*
 1 2 3 4 5 6 7

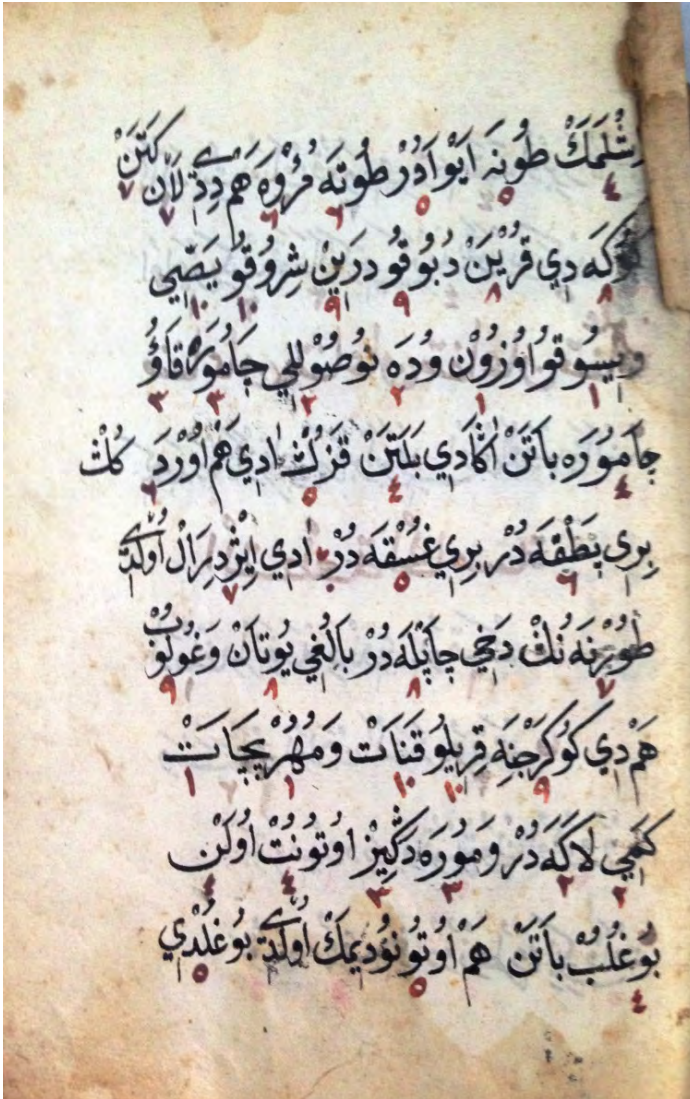

Mefā'iletün mefā'iletün mefā'iletün mefā'iletün
 Şahā nazar it dirīg megun Hōdā çu koned nazar ba-şomā

EL-QIṬ'ATŪ R –RĀBĪ'A
 [ČETVRTO POGLAVLJE]

Tohuma	<i>seme</i>	ada di	<i>ime</i>	balığa	<i>riba</i>	baluği	satan
1	1	2	2	3	3	4	
Aña di	<i>ribar</i>	didi borca	<i>dūg</i>	daħi	<i>p[r]orok</i>	// velilük	satan
4		5	5	6		6	
daħi	tāğa	hem	didiler	<i>gora</i>	çam / ağacına	didiler	<i>bor^a</i>
7			7		8	8	
ve sanubere	daħi	dī	<i>jela</i>	//	şaçalı	<i>b'radat</i>	örülü <i>p'leten</i>
9			9		10	10	1 1
<i>şilo</i>	di bize	daħi	dikmege	didi	<i>sašiti</i>	daħi	<i>poslovat</i> // <i>didi</i>
2	2		3		3		4

[47r]

işlemek *tunja* ayvadur *řuta murva* hem didi *lan* keten
 4 5 5 6 6 7 7
 Köke di *korjen* *duboko* derin *řiroko* yaşı // *visoko* uzun
 8 8 9 9 10 10 1 1
Vodeno şullu *çamura kao* // *çamura batan* aña di *b'latan*
 2 2 3 3 4 4
 Qazuñ adı hem ördegün biri // *patka* dur biri *guska* dur
 5 6 6 5
 Adı *řdral* oldu *řurnanuñ* dađi *ćaplja* dur baluđı yutan
 7 7 8 8
 Ve *golub* / hem di güvercine *krilo* qanat ve mühür *pećat*
 9 9 10 10 1 1
 Gemi *lađa* dur ve *more* deñiz *utonut* // ölen bođulup batan
 2 2 3 3 4 4 4
 hem *tonu* dimek oldu bođuldı //
 5 5

Neće bit junak ko godi biži te se obzire i s'rdašce meće
 1 2 3 4 5 6
 Olmaz yigit qaçağan kişi geriye baqan yüregın atan
 1 2 3 4 5 6

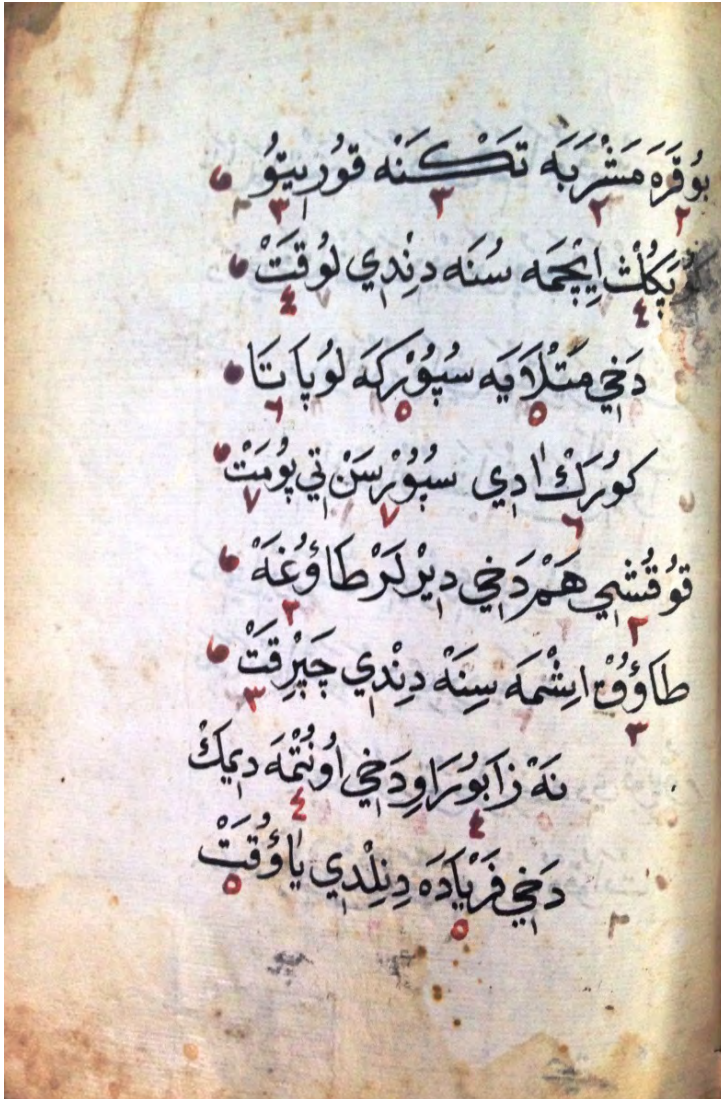
Mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün

Gicede namāz qılıcı ere beraber mi o[lur] uyuyup yatan

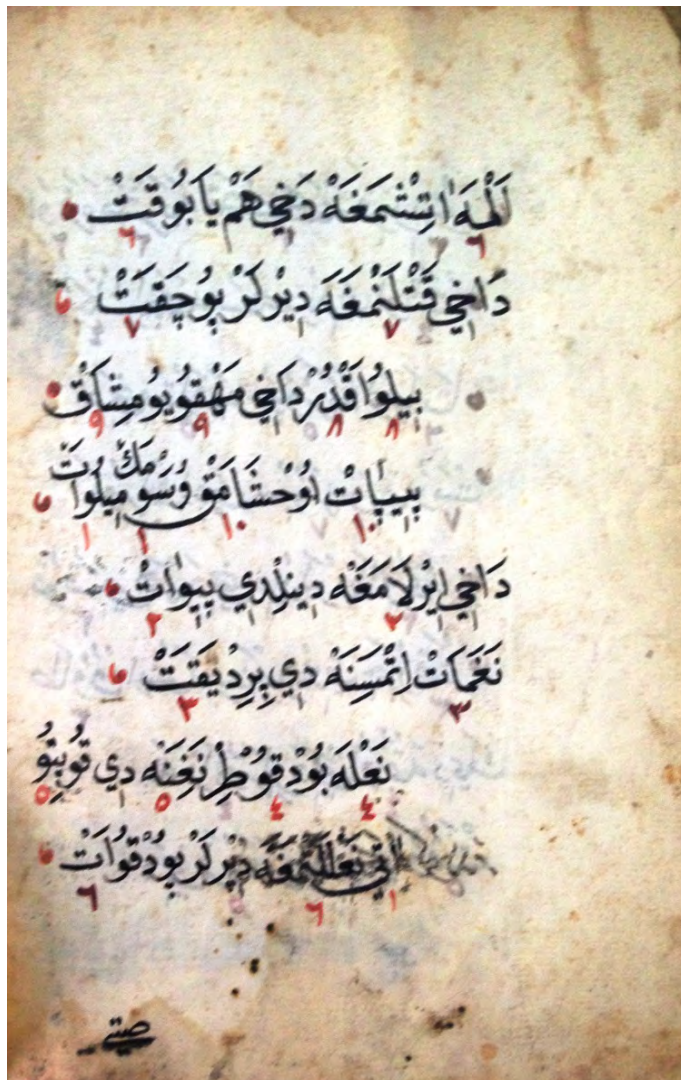
EL-QIṬ'ATÜ L-ḤĀMİSE
 [PETO POGLAVLJE]

Adamuñ tırnağına dindi *nokat*
 1 1
 Ve müsekkek olan altuna *dukat*
 2 2
 Baqıra *mijed* dī ve kurşun *olovo*
 1 1 2 2
Tuč^a rūy dāḥī *dvoztruk* iki qat
 4 4 5 5

[48r]

Bukara mešrebe tekne korito
 2 2 3 3
 Köpegün içmesine dindi *lokat*
 4 4
 Daği *metla* ya süpürge *lopata*
 5 5 6
 Kürek adı süpür sen *pometi*
 6 7 7
Kokoši hem daği dirlər ta^vuga
 2 2
 Ta^vuq işmesine dindi *čep'rkət*
 3 3
Ne zaboravi daği unutma dimek
 4 4
 Daği feryāda dinildi *jaukat*
 5 5

Elma atışmağa dahī hem *jabukat*
 6 6
 Dāhi qatlanmağa dīrler *počekat*
 7 7
Bilo akdur dāhī *mehko* yumışaq
 8 8 9 9
Pipat oğşamaq ve sevmek *milovat*
 10 10 1 1
 Dāhī ırlamağa dīnildi *pivat*
 2 2
 Nağamāt itmesine dī *p'ridjekat*
 3 3
 Na'le *podkov* tırnağına dī *kopito*
 4 4 5 5
 Atı na'latmağa dīrler *podkovat*
 6 6

Iako rječnik u ovom rukopisnom kodeksu (medžmui) nije cjelovit, jasno se zapaža sljedeće: prijepis ima osobine prijepisa nastalih za potrebe podučavanja u obrazovnom sistemu, pri čemu su crvenom bojom i određenom oznakom obilježene riječi na bosanskom i njihovi prijevodni ekvivalenti na turskom jeziku kako bi se čitateljima olakšalo snalaženje u prepoznavanju leksema u dvama jezicima. Teško je utvrditi da li je rječnik korišten u sibjan-mektebu u Podgorju u vrijeme Omer-efendije, ali je velika vjerovatnoća da se koristio u ranijem periodu kada je nastao. Općenito promatrajući osobine svih poetiziranih rječnika u Osmanskom carstvu, uključujući Uskufijin, treba skrenuti pažnju na neke opće osobenosti takve vrste rječnika. Tako u prvom dijelu poetiziranih (*manzūm*) rječnika stoji zahvala Bogu, Poslaniku, njegovim bliskim drugovima, opis povoda za pisanje rječnika i osnovne informacije o rječniku. U drugom dijelu počinje tekst stihovanog rječnika. Posebne cjeline (*qıt'a*) sastoje se od 4 do 20 distiha, a broj tih cjelina zavisi od rječnika, odnosno autora, njegove inspiracije i tehničkih kompetencija u pisanju teksta u arūz-metru. Naslovi manjih cjelina su tradicionalno na arapskom ili na perzijskom jeziku. Manja poglavlja prilagođena su određenom klasičnom arūz-metru, a lekseme su ili iz iste tematske oblasti ili sličnog asocijativnog semantičkog polja. Na kraju svake manje cjeline (*qıt'a*) tačno se navodi metrički obrazac u kojem je ta cjelina sastavljena. Svaki metrički obrazac ima različit ritam i broj otvorenih i zavorenih slogova. U Uskufijinom rječniku radi se o 13 različitih metričkih obrazaca u kojima su poredane lekseme iz bosanskog i turskog jezika. O problemima slaganja nekih bosanskih leksema piše i sam Uskufi u uvodnom poglavlju rječnika.¹ Unutar rječničke cjeline navode se pojedinačne riječi, poslovice, izreke, frazemi, kolokacije uz odgovarajuće prijevodne ekvivalente u L2. Nekada se pojedini stihovi daju na L1 i prevode u cjelini u L2; najčešće se radi o izrekama velikana ili iz pučkog registra. U stihovima se vrlo često daju primjeri leksema u kontekstu njihovog uspoređivanja po sličnosti i razlikama na semantičkom planu, uz etimološka ili semantička poigravanja leksemama u L1 i L2. Lekseme se u turskom tekstu povezuju različitim rečeničnim veznicima, česticama, upitnim zamjenicama ili sličnim rječima kojima se određuje semantički kontekst datih leksema (npr. *dahi, hem, ya, di, dırler, dındi, dinıir, dinildi, nedıir, ne, oldı* i sl.). Na kraju manjih cjelina (*qıt'a*) često se daju pedagoško-didaktički savjeti čitateljima.² Navedene opće odlike opća su karakteristika i rječnika *Maqbūl-i 'ārif* koji je Muhamed Hevāji Uskufi dovršio 1631. godine, ali i brojnih drugih osmanskih rječnika koji pripadaju istoj leksikografskoj tradiciji koji su se pisali sve do kraja 19. vijeka. Osim toga, poetizirani rječnici, uključujući i Uskufijin rječnik, poddesni su za često ponavljanje,³ kako pri pojedinačnom čitanju tako i u društvu, te je i to jedan od razloga zašto su pisani u stihovima. Poetizirani rječnici, među kojima je i *Maqbūl-i 'ārif*, sadrže probrane općeupotrebne lekseme iz jezika L1 i L2 čiji je izgovor olakšan metričkim sistemom. Općenito govoreći, poetizirani (*manzūm*) rječnici nisu pisani visokim dvorskim stilom. Štaviše, preferirao se razgovorni diskurs. Određeni morfološki oblici glagolskih leksema u poetiziranim rječnicima implicite sadrže neka jednostavna gramatička pravila koja se asocijativno usvajaju kroz prepoznatljive morfološke paradigme. Osim navedenog, bitno je naglasiti da poetizirani (*manzūm*) rječnici na stanoviti način uvode čitatelja u kulturološki kontekst koji je također važan faktor prilikom učenja stranog jezika. Takav je i Uskufijin bosansko-turski rječnik *Maqbūl-i 'ārif*. ■

¹ Usp. distih *Kako Bošnjak krupna stasa je / krupne su, znaj, i riječi njegove* (39v/6).

² Kadir Güler, "Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî", in: *International Journal of Social Science*, 49, Elazig, Autumn I, 2016., str. 161. *Doi number: http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3600* (pristupljeno 3. 10. 2021).

³ Treba navesti da Uskufi prilikom opisa namjere da napiše rječnik navodi i sljedeći stih: *Der-ān dem hātra dūşı tezekkür / i u taj čas dođe mi u sjećanje nešto za podsjećanje* (38v). Leksema *tezekkür* u osmanskom označava *podsjećanje* (opetovanim ponavljanjem).

Izvori i literatura

- Maqbūl-i 'ārif*, Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, R. 98/2.
Akçay, Yusuf. Manzum Sözlüklerin Modern Sözlükçülüğe Uygulanabilirliği, *Turkish Studies*, Vol. 4/4 Summer, 2009.
Djedović, Rusmir i Kovačević, Munisa. Softiçi iz Podgorja, *Zbornik radova sa naučnog skupa Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići*, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona: Tuzla – Banovići, 2010.
Güler, Kadir. Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî, *International Journal of Social Science*, 49, Autumn I, Elazig, 2016. *Doi number: http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3600* (pristupljeno 3. 10. 2021)
Kadrić, Adnan. Originalnost izvan ili/i unutar leksikografske tradicije: komparacija Uskufijinoga rječnika i rječnika Ibrahima Şahidije, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 52–53, Sarajevo, 2004.
Softić, Nuraga. Crtrice iz kulturnog naslijeđa Banovića i okoline, *Zbornik radova sa naučnog skupa Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići*, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona: Tuzla–Banovići, 2010.

Pisanje dobre definicije je poput pisanja dobre pjesme

John Considine

Lingvazin: Profesore Considine, tema kojom ste se u svojim radovima te autorskim i uredničkim knjigama najviše bavili jeste leksikografija, odnosno historija leksikografije. Šta Vas je motiviralo da odaberete taj put u bavljenju naukom o jeziku?

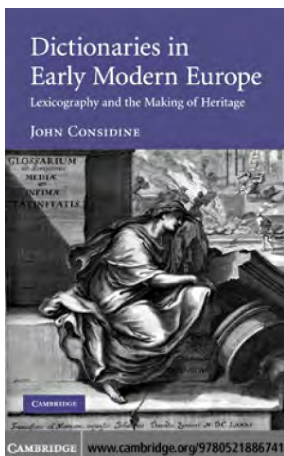
J. C.: Bio sam leksikograf prije nego što sam bio historičar leksikografije i jedno je vodilo drugome. Kad sam bio sasvim mlad, možda imao dvanaest ili trinaest godina, roditelji su mi za Božić dali primjerak *Oxfordskog rječnika engleskog jezika (Oxford English Dictionary)*, fotografski smanjeno izdanje, u kome je cijeli tekst stao u dva sveska. Volio sam taj rječnik; i tako sam, dok sam bio student na Oxfordu, pisao uredniku *Oxfordskog rječnika engleskog jezika* i pitao mogu li volonterski istraživati za rječnik. Pozvao me u posjetu uredima u kojima se radilo na rječniku i dao mi da nešto uradim. Saradnja koja je započela tom posjetom nastavila se, a već 1995. godine bio sam kvalificiran da postanem pomoćnik urednika rječnika. Sljedeće sam godine morao otići, jer smo se supruga i ja preselili u Kanadu, gdje joj je ponuđeno mjesto predavača na Univerzitetu u Alberti. Počeo sam i tamo predavati te pisati akademske članke i knjige – a budući da sam iz praktičnog iskustva znao ponešto o leksikografiji, počeo sam pisati o tome.

Lingvazin: Kakvo je Vaše leksikografsko isustvo? Između ostalog, sudjelovali ste u radu na *Oxford English Dictionary*.

J. C.: Vrijeme koje sam proveo kao pomoćnik urednika *Oxfordskog rječnika engleskog jezika* bilo je prava radost: proveo sam osamnaest mjeseci provjeravajući etimologije urađene početkom dvadesetog stoljeća, učeći iz tog praktičnog iskustva i od svojih kolega, posebno urednikâ Johna Simpsona i Edmunda Weinerja, koji su prema meni bili veoma ljubazni. Od tada radim kao konsultant za rječnik, obično odgovarajući na pitanja o riječima koje potječu iz postklasičnog latinskog, poput, naprimjer, same riječi *dictionary*.

Lingvazin: U knjizi *Dictionaries in Early Modern Europe: Lexicography and the Making of Heritage* pisali ste o ranijim mišljenjima da je izrada rječnika herojstvo. Koliko su, po Vašem mišljenju, takvi stavovi utemeljeni? Vjerujete li da u vezi s tim može biti razlika u zavisnosti od vremena i prostora u kome rječnik nastaje?

J. C.: Mislim da, kad se neko naziva herojem, bilo da je riječ o leksikografu, fudbaleru ili pilotu, to je zato što ljudi koji koriste tu riječ žele stvoriti i upotrijebiti određeni imidž te osobe. Ljudi koji smatraju važnim promoviranje određenog jezika mogu upotrijebiti imidž leksikografa za promociju jezika. Leksikografi se, naravno, mogu predstavljati kao heroji i putem samopromocije. Međutim, danas, kada timovi leksikografa proizvode toliko velikih rječnika, teško je identificirati pojedinačnog leksikografa kao heroja. Možda je Vuk Stefanović Karadžić bio jedan od posljednjih heroja leksikografa, iako je, naravno, on bio mnogo više od leksikografa.

Lingvazin: Koliko su, prema Vašem iskustvu, rječnici uređeni popisi činjenica, a kolika je uloga mašte leksikografa? Kakav je značaj rječnika za formiranje stavova i narativa o pojedincima, zajednicama i društvenim pojavama?

J. C.: Mašta leksikografa je, mislim, uvijek važna, ali to, naravno, ne znači da leksikografi izmišljaju stvari. Činjenice o jeziku toliko su složene da njihovo postavljanje na prikladan i uredan način zahtijeva maštovitu viziju. Primjer je tretman regionalnih varijacija: leksikograf koji se koncentrira isključivo na dokumentiranje jednog prestižnog varijeteta jezika i leksikograf koji pridaje jednaku važnost nekolicini regionalnih varijanti imaju različite maštovite vizije. Isto tako, vizija jezika jednog leksikografa može biti mnogo više puristička od vizije drugog. Nema potrebe precizirati veze između jezičkog i etničkog purizma i načine na koje se rječnici mogu uplesti u netolerantne, pa čak i zle narative o zajednicama.

Lingvazin: Rječnike mogu priređivati veći timovi saradnika, ali ih priređuju i pojedinci. Koje su prednosti jednog, a koje drugog pristupa? Ima li osnova da se rječnik koji je proizvod timskog rada *a priori* proglasi boljim od rječnika koji je priredio pojedinac ili obrnuto?

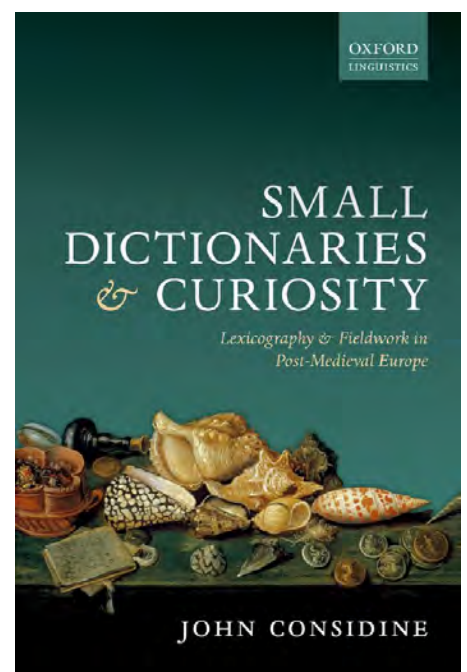
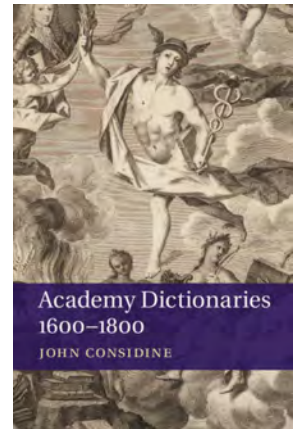
J. C.: Zavisi od toga šta mislite pod *boljim*. Čuveni rječnik engleskog jezika Samuela Johnsona, prvi put objavljen 1755. godine, zaista je veoma dobar rječnik: Johnson je imao izrazit talent za stvaranje i izražavanje semantičkih razlika. Njegovo se djelo još može čitati s velikim zadovoljstvom. No, mnogo je izostavio iz svog rječnika i pravio je greške. Danas se niko ne bi želio osloniti na rječnik engleskog jezika opće namjene koji je djelo jednog leksikografa.

Lingvazin: Pisali ste i o velikim rječnicima velikih evropskih jezika koje su priređivale akademije (u knjizi *Academy Dictionaries 1600–1800*) i o malim rječnicima koje su priređivali radoznali pojedinci (*Small Dictionaries and Curiosity: Lexicography and Fieldwork in Post-Medieval Europe*). Kakve su prednosti jednih, a kakve drugih posmatrano sa stajališta korisnika pojedinca, zajednice i lingvističkih stručnjaka?

J. C.: Različite okolnosti zahtijevaju različite rječnike. Popise riječi o kojima pišem u *Small Dictionaries and Curiosity* obično su radili ljudi koji su mislili da su naišli na novi, slabo dokumentirani jezički varijetet pa su ti popisi bili odgovori na jednu naročitu vrstu kontaktne situacije. Pretpostavljam da u svijetu još uvijek postoje jezici koji su tako minimalno dokumentirani da bi bilo kakav popis riječi bio koristan, a, naravno, uvijek postoje i novi varijeteti veoma dobro dokumentiranih jezika koje treba uzeti u obzir: novi kontaktni varijeteti, nove vrste slenga, novi tehnički žargoni.

Lingvazin: Najstariji poznati rječnik bosanskog jezika je tursko-bosanski rječnik *Maqbuli-Arif*, koji je priredio Muhamed Hevai Uskufi 1631. godine. To je rječnik u stihovima. Koliko su, prema Vašem mišljenju, rječnici u stihovima općenito važni u historiji leksikografije? Kako se vrednuju u savremenoj leksikografiji?

J. C.: Mislim da su rječnici u stihovima kao što je *Maqbuli-Arif* izuzetno važni i zanimljivi, a upravo sam o njima pisao u poglavlju o rječnicima u historiji knjiga, koja će se pojaviti u *Cambridge Handbook of the Dictionary 2023*. godine. Ono što me u vezi s njima zaista impresionira jeste da su namijenjeni da ostanu u sjećanju čitatelja. Tako je, naprimjer, veliki sanskrtski rječnik zvani *Amarakoša* u cijelosti pamćen od idealnog čitatelja, koji bi tada imao sasvim drukčiji odnos prema rječničkoj građi nego osoba koja konsultira rječnik složen abecednim redom.

Lingvazin: Koji su, po Vašem mišljenju, ključni događaji koji su kroz historiju mijenjali pristup izradi rječnika? Koji je najnoviji od tih događaja?

J. C.: Siguran sam da su ključni pomaci u historiji rječnika bili ključni događaji u historiji knjiga širom svijeta: razvoj pisanja (možemo zamisliti usmeni prijenos i pamćenje kataloga sličnih rječniku prije pisanja); transformacija pisanja razvojem štampe; razvoj računarskih metoda.

Lingvazin: Koliko je internet djelovao na leksikografski rad?

J. C.: Na jednom nivou, djelovao je nemjerljivo: za jezik poput engleskog internet pruža ogroman broj novih potvrda. Ali na drugom nivou, rasuđivanje pojedinog leksikografa i njegova ili njena sposobnost da osmisle definiciju zasigurno su i dalje ključni. Pisanje dobre definicije je poput pisanja dobre pjesme. Za to vam je potrebno ljudsko biće.

Lingvazin: Kakav je Vaš stav o preskriptivnim leksikografskim djelima?

J. C.: Budući da je deskriptivni pristup lingvistima toliko važan, mislim da možemo biti isuviše spremni da odbacimo legitimnu želju korisnikâ rječnikâ za preskriptivnim autoritetom.

Lingvazin: Kako rječnici mogu doprinijeti standardizaciji jezika?

J. C.: To je veoma veliko pitanje. Prvi preliminarni odgovor bio bi da postojanje rječnika članovima govorne zajednice sigurno daje osjećaj da standard postoji.

Lingvazin: Kakav je Vaš stav o purizmu? Šta mislite koliko puristička nastojanja mogu biti uspješna?

J. C.: Kao govornik engleskog, pretpostavljam da moram imati prilično opušten stav prema jezičkom purizmu: moj maternji jezik bio je veoma prijemčiv za leksičke utjecaje i veoma je rasprostranjen. Ali ako, naprimjer, govorim neki ugroženi sjevernoamerički jezik, mogao bih osjetiti da bi određeni stupanj purizma mogao doprinijeti očuvanju jezika. Što se tiče uspjeha, čini se da on uveliko varira. Purističke inicijative u vezi s engleskim jezikom obično nisu prošle dobro. Vjerujem da su reforme turskog jezika iz 1930-ih druga priča.

Lingvazin: Postoji li neki lingvist koga biste istakli kao nekoga čiji su Vas lik i djelo posebno inspirisali tokom Vaše karijere?

J. C.: Da, zaista, ili barem filolog: moj otac, Patrick Considine, koji je predavao komparativnu filologiju na Univerzitetu u Londonu od 1970. do 2000. godine. Od siromašnog djetinjstva, tražio je i postigao veliko znanje; a bio je najsavjesniji naučnik koga sam poznao.

Lingvazin: Želite li nešto poručiti ili dati savjet mladim lingvistima ili onima koji tek žele postati lingvisti, naročito leksikografi?

J. C.: Ovo su, barem na engleskom govornom području, teška vremena za leksikografe. Prodaja rječnika više nije unosna kao prije pa izdavači nisu spremni podržati leksikografiju kao što su bili. Ali intelektualne nagrade leksikografije i dalje su velike. Ukoliko leksikograf može biti pozvan da dokumentira bilo koju riječ na određenom jeziku, on ili ona mogu biti pozvani da saznaju o bilo kojoj stvari koja se može imenovati na tom jeziku. Leksikograf uvijek uči nešto novo. To je velika privilegija. ■

Martin HASPELMATH

Prijevod s engleskog
Halid BULIĆ

Svi smo mi strukturalisti*

Lingvisti koji sistematično proučavaju strukture jezika jesu **strukturalisti** (ili **strukturni lingvisti**) – tako da se ova oznaka u osnovi odnosi na **sve lingviste koji se zanimaju za jezičke strukture** (ne nužno na one koji samo proučavaju društvene uloge jezika ili koji samo proučavaju psihološke korelate uskog spektra pojava, npr. značenja riječi).

Postoje neke dobro poznate podjele u lingvistici – između innatista i lingvista koji proučavanje temelje na upotrebi jezika, između “funkcionalista” i “formalista”¹ – ali to ne utječe na ovaj osnovni konsenzus među svim lingvistima: **Proučavanje jezičnih struktura je zanimljivo**, jer postoje mnoge “dublje” generalizacije koje nisu uočljive na prvi pogled. I bez obzira na značaj “dubine”², proučavanje jezičnih struktura neophodno je jednostavno zato što one postoje – zakonitosti sintakse koje govornici poznaju i poštuju u upotrebi jezika daleko su bogatije nego što se “sumnjalo” u 19. stoljeću.

Termin “strukturalizam” lingvisti ne razumijevaju dobro (kao i mnoge druge termine) – često se povezuje s **određenim periodom u historiji lingvistike** (recimo, između 1916/1926 i 1957/1965)³. Ali to nije informativno, jer u bilo kojem trenutku postoje različiti ljudi s različitim idejama. Pa koja je, onda, glavna ideja strukturalizma? Ja tvrdim da je to ovo:

Glavna ideja strukturalizma

Jezici imaju složene strukture, u fonologiji, morfosintaksi i semantici, koje su vrijedne proučavanja radi njih samih i koje se **razlikuju od supstancijalnih aspekata** jezika i upotrebe jezika (akustični, artikulacijski, konceptualni, istinitosnovrijednosni, pragmatički i društveni aspekti).

Ova ideja nije sporna u savremenoj lingvistici, pa je to nešto što je vrijedno istaknuti i njegovati, s obzirom na sve ostale kontroverze (mislim da je to u rangu s općim slaganjem o biološkoj prirodi jezičke sposobnosti, jezičnosti /lingvistikalnosti⁴, iako je to trivijalnije).

U 19. stoljeću jezici su se prvenstveno proučavali s historijskog gledišta, a ideja da se strukture razlikuju od supstance tek se bila počela cijeniti (npr. Georg von der Gabelentz⁵ u svojoj knjizi iz 1891. godine⁶, ali ona se u to vrijeme nije mnogo čitala i postala je poznata tek kasnije). Veće uvažavanje **implicitnog zanimanja za proučavanje jezičkih struktura** započelo je tek 1930-ih godina, kada su američki strukturalisti raspravljali o prirodi fonema⁷ (bitno različitoj od glasovne sup-

¹ Usp.: M. Haspelmath, “How formal linguistics appeared and disappeared from the scene”, <https://dlc.hypotheses.org/1698>, 9. 2. 2019.

² Usp.: M. Haspelmath, “Rigour is more important than depth: Why language universals should not be based on in-depth analysis”, <https://dlc.hypotheses.org/2282>, 1. 3. 2020.

³ Usp.: Peter H. Matthews, *A Short History of Structural Linguistics*, Cambridge University Press, 2001.

⁴ Usp.: M. Haspelmath, “What all linguists agree on: Human linguisticity (= the capacity for language) as an attribute of our species”, <https://dlc.hypotheses.org/2165>, 2. 3. 2020.

⁵ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Georg_von_der_Gabelentz.

⁶ Knjiga *Die Sprachwissenschaft: Ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse* dostupna je ovdje: <https://langsci-press.org/catalog/book/97>.

⁷ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Phoneme#Background_and_related_ideas.

* Tekst je izvorno objavljen na blogu *Diversity Linguistics Comment* 9. 5. 2020. na engleskom jeziku. Ovdje ga objavljujemo s autorovom dozvolom.

stance), kada je Jakobson⁸ (1932) počeo primjenjivati ideje “markiranosti” na verbalne kategorije, i kada su neki njemački lingvisti počeli pisati o “semantičkim poljima” (vidi Geeraerts 2010: pogl. 2). Sve su se ove pojave proučavale i ranije, ali obično s ciljem da se rasvijetli njihov dijahronijski razvoj. Ono što je u strukturalizmu bilo novo jeste zanimanje za sinhronijske sisteme radi njih samih (ovo se nazivalo i “autonomija lingvistike”).

Kako je izraz “strukturalizam” dobio negativnu konotaciju (koju se nadam da ću otkloniti ovim tekstom)? Drugi su kvalificiraniji da detaljno prate historijski razvoj, ali postoje najmanje tri faktora:

(i) “strukturalizam” se kao termin koristio šire, i u filozofiji, književnim studijama i antropologiji, u raspravama koje obično nisu bile povezane s raspravama u lingvistici (te su rasprave dovele do ideje o “prevazilaženju strukturalizma poststrukturalizmom”⁹)

(ii) u lingvistici, Chomsky (1964) distancirao se od “taksonomijske fonemike” (radikalno suprotstavljajući “transformacijski” pristup svojim ranijim idejama), a ubrzo nakon toga smatralo se da je “taksonomijski strukturalizam” zamijenjen chomskyjevskim pristupom

(iii) kada se 1980-ih pojavio novi američki funkcionalizam (povezan s imenima kao što su Givón¹⁰ i Bybee¹¹), ti su se autori nastavili služiti izrazom “strukturalizam” u negativnom smislu (npr. Noonan 1999; Givón 2013)

Međutim, iako postoje jasne **strateške razlike** između empirista (*usage-based*), generativista i funkcionalista (koji, dakle, slijede različite istraživačke strategije), među njima nema razlike u “doktrini” – **svi se slažu s Glavnom idejom strukturalizma** (kako je prethodno formulirana).

Chomsky je to 1972. godine ustvrdio ovako:

“Centralna ideja većeg dijela strukturalne lingvistike bila je da formalna jezička sredstva treba proučavati neovisno o njihovoj upotrebi. Najraniji rad u transformacijsko-generativnoj gramatici preuzeo je verziju ove teze, kao radnu hipotezu. Mislim da je to bila plodonosna hipoteza.” (Chomsky 1972: 119)

A David Pesetsky (sintaksičar sa MIT-a) napisao je sljedeće za konferenciju u Atini 2015. godine¹²:

“Najosnovnije činjenice naše oblasti

Lingvistički kapacitet svakog ljudskog bića zamršen je sistem, pun iznenađenja, ali jasno reguliran zakonima, na načine koje možemo spoznati naučnim istraživanjem. Iako imamo još mnogo toga da naučimo o ovom sistemu, mnogo toga je već otkriveno.

Ovo se opet ne razlikuje mnogo od onoga što opisujem kao “glavnu ideju strukturalne lingvistike”. I zaista, objava na Facebooku Davida Pesetskyja dala mi je ideju za ovaj tekst. Bila je neka rasprava o tome što nazvati nepsiholingvističkim, nesociolingvističkim istraživanjem jezika – i David je predložio da se to treba nazvati “**strukturalnom lingvistikom**”. U hendautu iz Atine 2015. Pesetsky izričito kaže da je chomskyjevski pristup generativne gramatike “pojava drugog reda, koja pretpostavlja [strukturalističku] Najosnovniju činjenicu”.

Ideja iz 1964. godine da se “transformacijski” pristup radikalno razlikuje od “taksonomijskog” pristupa odavno je nestala. Naravno, razlike ostaju između autora poput Bloomfielda¹³ i autora kao što je Jackendoff¹⁴, ali one se odnose na pitanja koja su prilično neovisna o Glavnoj ideji strukturalizma (posebno na povjerenje koje možemo imati u pripisivanje **mentalne stvarnosti** jezič-

⁸ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Jakobson.

⁹ Usp.: <https://en.wikipedia.org/wiki/Post-structuralism>.

¹⁰ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Givon.

¹¹ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Joan_Bybee.

¹² Usp.: <http://site.uit.no/castl/events/road-ahead/>.

¹³ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Leonard_Bloomfield.

¹⁴ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Ray_Jackendoff.

kim strukturama koje otkrivamo; bez obzira na taj problem, lingvisti nastavljaju proučavati jezičke strukture istim metodama kao što su to činili Bloomfield, Trubetzkoy¹⁵ i drugi u prvoj polovici 20. stoljeća).

Kada su se Givón, Bybee i drugi osamdesetih godina 20. stoljeća udaljili od američkog generativnog *mainstreama*, počeli su naglašavati **dinamičku prirodu jezičkih struktura**, u zanimljivoj zblžavanju s predstrukturalističkim lingvistima kao što su William Dwight Whitney¹⁶ (1827–1894) i Hermann Paul¹⁷ (1846–1921). Smatralo se da je gramatikalizacija nekompatibilna sa strukturalizmom, s njegovim krutim, diskretnim, apstraktnim strukturama. Bybee (2010: 112) to kaže ovako:

*“Nakon što sam sagledala proces gramatikalizacije i mehanizme što ga pokreću, kao i postupnost promjene i varijabilnost gramatičkih konstrukcija, moj pogled na prirodu gramatike u potpunosti se promijenio u odnosu na ono što sam učila. **Strukturalistički i generativistički pogled na diskretne, apstraktne strukture i pravila** jednostavno nije kompatibilan s dinamičkim i promjenjivim činjenicama gramatikalizacije. Nasuprot tome, gramatička teorija zasnovana na konstrukcijama i koja dozvoljava varijabilnost zasnovanu na upotrebi među primjerima konstrukcija..., prikladna je za predstavljanje gramatikalizacije koja je u toku.”*

Ali imajmo na umu da Glavna ideja nije da strukture i pravila jezika treba da budu “diskretni” i “apstraktni” – Glavna ideja je da su strukture različite od zvučne i pojmovne supstance i **da ih vrijedi proučavati samostalno**. Ovo nije nešto s čime se Bybee, Givón, Croft, Goldberg ili bilo koji drugi funkcionalist ne bi složili, iako su bili više zainteresirani za dinamička objašnjenja nego za sinhronijske analize. (Trebalo dodati da ne razumijem sasvim šta Bybee u ovom odlomku misli pod “apstraktnim” – ona ne poriče postojanje konstrukcija, koje su po definiciji “apstraktne”, mislim.)

Zapazimo i da Bybee, Givón i drugi nisu u nesuglasju s Chomskym, Jackendoffom i drugima u pogledu **mentalne stvarnosti** pojava koje proučavaju – dok se čini da se ne slažu (barem u pogledu istraživačkih strategija) s Bloomfieldom i De Saussureom¹⁸ (koji nisu bili mentalisti). Dakle, razlike se mogu opisati na sljedeći način:

strukturalisti: npr. Bloomfield, Jackendoff (ali ne Hermann Paul)

mentalisti: npr. Jackendoff, Bybee (ali ne Bloomfield)

dinamicisti: npr. Jackendoff, Bybee (ali ne Jackendoff)

Istina je da su neki funkcionalni lingvisti izgleda otišli toliko daleko da poriču realnost sinhronijskih gramatika, naročito Hopper (1987); v. raspravu o “autonomiji” u Croft (1995) i Newmeyer (1998). Ali mislim da neke od radikalnih tvrdnji u to vrijeme nisu bile jasne, budući da je jednostavna neosporna činjenica da mnogi jezici imaju složene fleksivne paradigme s nepravilnostima dovoljna da pokaže da postoje autonomne strukture koje vrijedi proučavati, bez obzira na to šta bi se moglo reći o fonološkim strukturama (“ne postoji fonologija, sve je upotreba”) ili semantičkim strukturama (“nema razlike između semantičkog znanja i pojmovnog / enciklopedijskog znanja”).

Ovdje bih trebao spomenuti još jedan izvor inspiracija za ovaj tekst, svog bliskog kolegu i prijatelja Matthewa S. Dryera¹⁹. U važnom članku o prirodi lingvističkih teorija iz 2006. godine on piše o vezi između pristupa pisanju gramatika i strukturalizma:

“Iako je strukturalizam izbljedio sa centralne pozornice tokom ranih 1960-ih kao značajan pristup teorijskim pitanjima, posebno u Sjedinjenim Državama, ostao je ukorijenjen na mnogim mjestima među ljudima čiji su središnji interesi bili deskriptivni, i kao rezultat toga, nastavio je imati veliki utjecaj na opis jezika sve do 1970-ih.” (Dryer 2006: 209)

¹⁵ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Nikolai_Trubetzkoy.

¹⁶ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/William_Dwight_Whitney.

¹⁷ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Hermann_Paul.

¹⁸ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_de_Saussure.

¹⁹ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Matthew_Dryer.

Ovo se također odražava u Matthewovom vlastitom putu, budući da su ga obučavali strukturalistički lingvisti na Univerzitetu u Torontu, prije nego što je prešao na UCLA na doktorat (s Edwardom Keenanom, koji je i sam bio nevoljki univerzalist, bez velikog povjerenja u urođenost kategorija). Matthew mi je rekao da nikada nije razmišljao o onome što radi (opis jezika, plus gramatička poređenje jezika širom svijeta, sa zanimanjem za funkcionalna objašnjenja gdje je to moguće) kao o bilo čemu drukčijem od onakvog “strukturalizma” koji se učio na Univerzitetu u Torontu oko 1970. godine.

Stoga se čini jasnim da ono što se promijenilo nakon 1960-ih nije **način na koji analiziramo pojedine jezike** (kao autonomne sisteme, s kategorijama koje su nezavisne od zvučne ili pojmovne supstance), već **način na koji mislimo da možemo objasniti sisteme koje nalazimo**. Dakle, ako pažljivo napravimo razliku između (strukturalne) **analize** i (izvansistemske) **objašnjenja** (na šta nas poziva Dryer 2006), možemo se složiti da se ne slažemo u vezi s objašnjenjima, ali nemamo razloga da se ne slažemo u vezi s analizama.

Dok su lingvisti prije 1960-ih bili zainteresirani za analize, ali ne mnogo za dalja objašnjenja, interes se potom pomjerio prema vanjskim objašnjenjima – bilo u smislu **urođenog gramatičkog plana, koji sadrži jednoobrazne građevne blokove²⁰ za sve jezike** (počevši od Chomsky 1965; Chomsky & Halle 1968, i dr.), ili u smislu dinamičkih principa jezičke promjene i jezičke upotrebe (počevši od Givón 1979, Bybee 1985 i dr., naročito inspiriranih radom Josepha Greenberga²¹). Ni ovo ne bi trebalo da bude razlika ili–ili (jer će sveobuhvatna teorija sigurno uključiti i urođene komponente i adaptivne komponente), ali u praksi postoje velike razlike u pogledu strategije koju treba usvojiti. One se mogu opisati na sljedeći način:

innatisti: Chomsky, Jackendoff, Rizzi, Pesetsky²²

dinamicisti: Hermann Paul, Greenberg, Givón, Bybee, Lehmann²³, Croft

Ali nema razlike u odnosu na Glavnu ideju strukturalizma. Zapravo, širokom konsenzusu bi se mogla dodati još jedna ideja koja je također prilično raširena, ali različita od Glavne ideje:

Druga ideja strukturalizma

Jezgrene strukture jezika su široke klase, često definisane binarnim vrijednostima osobina, koje se mogu otkriti dubinskim analizama. Lingvisti bi trebali težiti analizama koje objedinjuju naizgled različite pojave i iznositi na vidjelo široke klase.

Mnogi lingvisti će se iznenaditi kada ovo vide označeno kao “ideju strukturalizma”, jer je tako duboko ukorijenjena u našoj disciplini. Već dugi niz decenija, praktično na svakom času fonologije ili sintakse, učenici se pozivaju da “ne propuste generalizaciju”. **Objedinjene analize** svuda se cijene. Naprimjer, Dąbrowska (1997) nalazi da, nakon detaljnijeg razmatranja, naizgled različite upotrebe poljskog dativa imaju motivaciju koja ih ujedinjuje (djelimično slijedeći Goldbergov (1995) rad o konstrukciji s dvostrukim objektom u engleskom jeziku). U generativnom okviru, ali inače prilično slično, Hole (2005) predložio je “objedinjeni prikaz stanja” koje “izmiruje” dativ posjednika i korisnika u njemačkom jeziku. U fonologiji, Passino (2013) predlaže “objedinjeni prikaz geminacije suglasnika u eksternom sandhiju u italijanskom” (mnogo više slučajeva **objedinjenih analiza** u različitim pristupima može se lahko naći u bibliografiji Glottologa²⁴; jednostavno upišite “unified” u polje za pretragu naslova).

²⁰ Usp.: M. Haspelmath, “Two methods for comparative grammar: Measurement uniformity and building block uniformity”, <https://dlc.hypotheses.org/2305>, 9. 3. 2020.

²¹ Usp.: https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Greenberg.

²² Usp.: M. Haspelmath, “Rigour is more important than depth: Why language universals should not be based on in-depth analysis”, <https://dlc.hypotheses.org/2282>, 1. 3. 2020.

²³ Usp.: C. Lehmann, *Thoughts on grammaticalization*, Language Science Press, Berlin, 2015, <https://langsci-press.org/catalog/book/88>.

²⁴ Usp.: <https://glottolog.org/langdoc>.

Zašto svi cijenimo objedinjene analize? Čini se da nema dobrih dokaza da takve “široke klase” imaju mentalnu realnost (u slučajevima kada nisu očigledne i produktivne), ali čini se da mentalisti i dalje imaju povjerenja u njih. (Često može postojati implicitna ideja da analize treba da budu ekonomske, jer ljudski um preferira ekonomsko skladištenje, ali čini se da je to sasvim pogrešno.) Tako ja nemam dobro objašnjenje za popularnost objedinjenih analiza, a **lično ne podržavam Drugu ideju**. Ali priznajem da mnoge takve analize imaju određenu ljepotu i mnogi radovi su zanimljivi za čitanje i razmišljanje (bez obzira na njihovu istinitost). Možda je to jednostavno dio mog lingvističkog odgoja i određeni osjećaj uređenosti koji me privlači njima. U svakom slučaju, **Druga ideja** ne dijeli lingviste, pa čak i ako kažemo da je i ona, također, ključni dio strukturalne lingvistike, **svi smo strukturalisti**.

Završavam citatom iz Givon (2013), gdje kaže istu stvar: Iako se možemo razlikovati u tome kako predlažemo da idemo dalje od naših strukturalnih analiza, one su temelj svega:

“Svi mi ... priznajemo da je za transcendiranje opisa bolje **prvo naučiti opisati**. U osnovi, svi pristojni funkcionalisti, kognitivisti, historijski gramatičari, stručnjaci za dječiji jezik, tipolozi, antropološki lingvisti, neuro-psiholingvisti i evolucijski lingvisti jesu **strukturalisti plus**.” (Givón 2013: 413) ■

Literatura

- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: Benjamins.
- Chomsky, Noam A. & Morris Halle. 1968. *The sound pattern of English*. New York: Harper & Row.
- Chomsky, Noam A. 1965. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, Noam A. 1972. Some empirical Issues in the theory of Transformational Grammar. In *Goals of linguistic theory*, ed. by Stanley Peters, 63–130. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Croft, William. 1995. Autonomy and functionalist linguistics. *Language*. Linguistic Society of America 71(3). 490–532. <https://doi.org/10.2307/416218>.
- Dąbrowska, Ewa. 1997. *Cognitive semantics and the Polish dative*. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110814781>
- Dryer, Matthew S. 2006. Descriptive theories, explanatory theories, and basic linguistic theory. In Felix K. Ameka, Alan Dench & Nicholas Evans (eds.), *Catching language: The standing challenge of grammar writing*, 207–234. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Geeraerts, Dirk. 2010. *Theories of lexical semantics: An introduction to the history and current state of theories of word meanings*. Oxford: Oxford University Press.
- Givón, T. 2013. Beyond structuralism: Should we set a priori limits on our curiosity? *Studies in Language*. John Benjamins 37(2). 413–423. <https://doi.org/10.1075/sl.37.2.05giv>.
- Givón, Talmy. 1979. *On understanding grammar*. New York: Academic Press.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hole, Daniel. 2005. Reconciling “possessor” datives and “beneficiary” datives – Towards a unified voice account of dative binding in German. In Maienborn, Claudia and Wöllstein, Angelika (eds.), *Event Arguments: Foundations and Applications*, 213–242. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Hopper, Paul. 1987. Emergent grammar. *Berkeley Linguistics Society* (13). 139–157.
- Jakobson, Roman. 1932. Zur Struktur der russischen Verbuns. In. Pražský Linguistický Kroužek.
- Matthews, Peter. 2001. *A short history of structural linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Newmeyer, Frederick J. 1998. *Language form and language function*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Noonan, Michael. 1999. Syntax. In Mike Darnell, Edith A. Moravcsik, Frederick J. Newmeyer, Michael Noonan & Kathleen Wheatley (eds.), *Functionalism and formalism in linguistics*, vol. I, 11–30. Amsterdam: Benjamins.
- Passino, Diana. 2013. A unified account of consonant gemination in external sandhi in Italian: Raddoppiamento Sintattico and related phenomena. *The Linguistic Review* 30. 313–346. De Gruyter Mouton.

Jezička kultura i jezičkostilska raslojenost

Jezik je sistem znakova koji služi za sporazumijevanje, a govor je individualna realizacija jezičkog sistema i stoji u opoziciji prema jeziku kao konkretno prema apstraktnom, kao pojedinačno prema općem, kao parcijalno prema cjelovitom, kao ostvarenje (“materijalizacija” elemenata sistema) prema mogućnosti (koju pruža sistem jezičkih znakova). Jezik je društvena tvorevina i zajednički je svim pripadnicima iste jezičke zajednice, dok je govor individualna tvorevina svakog pojedinca. Jezička aktivnost bitno je svojstvo ljudskog djelovanja, a jezička djelatnost jedno je od naraširenijih. Realizacija jezika u govoru „različita je i ovisi o mnogim ne samo lingvističkim nego i psihičkim, socijalnim, kognitivnim i genetskim“ faktorima (Pavličević-Franić 2005: 14). Upotreba jezika u različitim situacijskim kontekstima različita je s obzirom na to da sugovornici dijele manje ili više zajedničkog znanja o vanjezičkoj stvarnosti. Stoga je jezik potrebno istraživati i opisivati uzimajući u obzir specifične kontekstualne faktore koji utječu na njegovo funkcioniranje.

Riječ *kultura* (lat. *colo, colui, cultum*) znači obrađivati, gajiti, njegovati, usavršavati, oplemenjivati, obrazovati. Kultura je sve ono što je čovjek, u nastojanju da pokori prirodu i prilagodi je svojim potrebama, stvorio svojim tjelesnim i umnim radom. U užem smislu kultura je “stepen usavršenosti postignut u ovladavanju ovom ili onom oblašću znanja ili umijeća i uopšte društvenog života” (Šipka 2005: 86–87), a podrazumijeva i stepen obrazovanja, načitanost, prosvijećenost, pristojnost u ponašanju, finoću, učtivost itd.

Kultura govora je vid duhovne čovjekove kulture koji se odnosi na stepen usavršenosti vlastitoga govora, tj. ovladavanja vještinom pravilnog, tačnog i tečnog iskazivanja vlastitih misli i osjećanja i uspješne komunikacije s drugim članovima govorne zajednice (Šipka 2005). Zato se o kulturi govora uglavnom govori kao o pismenosti u najširem smislu riječi. Čovjek se ne rađa obrazovan, načitan, prosvijećen, ugladen, sa razvijenim higijenskim i radnim navikama. Sve se to postiže odgojem i obrazovanjem od najranijeg djetinjstva do zrelog doba. Kultura govora je važan dio opće kulture, te se njenim usavršavanjem podiže i opći kulturni nivo i pojedinca i cijele zajednice. Kad je riječ o shvatanju pojma pismenosti, potrebno je razlikovati osnovnu od lingvističke pismenosti. Osnovna pismenost podrazumijeva poznavanje pisma, sposobnost čitanja i pisanja. Lingvistička pismenost odnosi se na stepen poznavanja normi standardnog jezika (gramatičke, ortografske, ortoepske, leksičke, stilističke) i sposobnost njihove primjene u govornoj praksi, i u pismenom i u usmenom govoru. Pismenost u širem smislu nije samo poznavanje pisma, tj. sposobnosti čitanja i pisanja i vladanje standardnojezičkim normama, nego i sposobnost tačnog, tečnog i laskog izražavanja vlastitih misli i osjećanja, uz poznavanje osobnosti pojedinih funkcionalnih stilova, odnosno vladanje u govoru određenim stilskim registrom standardnog jezika. Stoga se o kulturi govora ne može govoriti bez kvalitetne lingvističke pismenosti.

U tradicionalnim lingvističkim priručnicima pojam kulture govora uglavnom se odnosi na ideale pravilnosti i čistote u upotrebi maternjeg jezika. Pravilnost najčešće podrazumijeva maksimalno poštivanje normi standardnog jezika (ortografske, ortoepske, gramatičke, leksičke, tekstovne i stilističke) u govoru i pisanju, na svim jezičkim nivoima, a čistota se uglavnom odnosi na izbjegavanje dijalektizama, provincijalizama, žargonizama, te je često naglašena odbojnost prema posuđenicama i stranim riječima (naročito u pojedinim jezičkim centrima) (Bugarski 1985: 28). Međutim, danas se sve manje možemo oduprijeti prodoru određenih elemenata iz drugih jezika, naročito anglicizmima, pa je i principe koji su nekad djelovali u propisivanju određenih obrazaca kao “nepravilnih” potrebno revidirati. Za lekseme za koje ne postoji adekvatna zamjena u bosanskoj jeziku ne možemo reći da su neprihvatljivi. Njima obogaćujemo svoj leksički fond, ali moramo brinuti o tome da damo prednost domaćoj leksici ako

ona postoji u označavanju određenog referenta. Pored pravilnosti i čistote u kulturi govora važni su i drugi elementi: jasnoća, svrsishodnost, jezgrovitost, tečnost, kultura slušanja i jezički bonton (uvažavanje sugovornika, izbjegavanje “upadanja u riječ” i prekidanja, izbjegavanje nadvikivanja, svađanja itd.).

Osnovni je cilj čovjekove verbalne komunikacije s drugim članovima govorne zajednice prenošenje poruka, iskazivanje vlastitih misli i osjećanja, davanje i obrazlaganje različitih prijedloga, dogovor o zajedničkim aktivnostima, uvjeravanje sugovornika u ispravnost izloženih stavova i sl. Izgrađenu kulturu govora ima onaj ko zna na pravi način, potpuno i jasno, da obavijesti, obrazloži i uvjeri slušaoca (Šipka 2005: 89). Govornička vještina od presudne je važnosti za mnoge profesije: nastavnike, glumce, advokate, spikere, novinare, propovjednike, političare i sl. Šta podrazumijeva obavijestiti, obrazložiti i uvjeriti slušaoca? U okviru izučavanja pragmatike kao discipline koja promatra prenošenje značenja izjava u kontekstu veoma je važno načelo saradnje (princip kooperativnosti) u komunikaciji. Grice (1989: 26) navodi: “Učinite svoj doprinos konverzaciji onakvim kakav se zahtijeva, u vremenu u kome se dešava, sa prihvaćenom svrhom ili smjerom razgovora u kome ste angažirani” (Bakšić – Bulić 2019: 83). Time se regulira samo sudjelovanje u razgovoru, način sudjelovanja i njegova svrha. U okviru pragmalingvističkih proučavanja načelo saradnje je osnovni princip koji omogućava efikasnu razmjenu informacija i djelovanje na akcije drugih. U okviru ovog principa Grice je izdvojio četiri kategorije konverzacijskih maksima – kvantitet, kvalitet, relaciju i način (modalitet) (Grice 1989: 27; Bakšić – Bulić 2019: 84; Palašić 2020: 79). Kategorija kvantiteta odnosi se na količinu informacija koju treba prenijeti, a izdvajaju se dvije podmaksime: neka doprinos razgovoru bude dovoljno informativan za datu svrhu i neka doprinos ne bude informativniji nego što je potrebno. Kategorija kvaliteta sadrži supermaksimu – neka doprinos razgovoru bude istinit, a odnosi se na dvije podmaksime: ne treba govoriti ono za šta se smatra da nije tačno (što Grice posebno naglašava) i ne treba govoriti ono za šta se nema dokaz. Kategorija relacije znači biti relevantan, a kategorija načina – biti jasan, što podrazumijeva sljedeće: treba izbjegavati nejasne izraze i dvosmislenost, treba govoriti kratko, izbjegavati nepotrebnu opširnost i treba govoriti redosljedom. Jasnoća se postiže najprije korektnim izgovorom i pravilnim pisanjem i govorenjem, potom odmjerenim tempom izlaganja, logičnim pauzama, odgovarajućim izborom riječi, a stepen nepreciznosti i nejasnoće u formulaciji zavisi od mnogo faktora, najviše od očekivanja samih učesnika u komunikaciji. Dvosmislenost (ambigvitet) jeste mogućnost dvostruke interpretacije nekog iskaza na semantičkom nivou, a može biti leksička i strukturna. Leksička dvosmislenost odnosi se na mogućnost dvostruke interpretacije pojedine leksičke jedinice, odnosno riječi (npr. *sud*, *sumnjati* i sl.). Strukturna (gramatička) dvosmislenost odnosi se na mogućnost dvostruke interpretacije iskaza ili njihovih dijelova usljed mogućnosti različite strukturne analize, npr. *kuhano suho meso*, *brijač i frizer za žene* i sl. (Bakšić – Bulić 2019: 19).

Pragmalingvistička istraživanja danas su veoma aktuelna i posebno su važna kad je riječ o kulturi govora. Pragmatika podrazumijeva “stavove i uvjerenja govornika i slušalaca, njihovo razumijevanje konteksta u kome je rečenica iskazana i njihovo znanje o tome kako se jezik koristi da obavještava, uvjerava, obmanjuje i sl.” (O’Grady – Dobrovolsky – Aronoff 1993, prema: Bakšić – Bulić 2019). Pragmatika proučava faktore koji upravljaju našim jezičkim izborom u društvenoj interakciji i djelovanja našeg izbora na druge (Kristal 1995, prema: Bakšić – Bulić 2019), odnosno predstavlja jezičku disciplinu “koja se bavi jezikom u upotrebi, dakle u razmatranje uključuje korisnika jezičnoga znaka te jezični i izvanjezični kontekst” (Palašić 2020: 14).

O kulturi govora također ne možemo govoriti bez poznavanja retorike i retoričkih pravila. Retorika je skup pravila o lijepom i uvjerljivom govoru, a besjedništvo ili govorništvo je praksa u kojoj se ta pravila primjenjuju. Govorništvo je osmišljen i ritmički oblikovan način izražavanja, čija je osnovna svrha uvjeravanje, pridobijanje slušalaca za ono što se zagovara, a koje se javlja zajedno s čovjekovim duhovnim stvaralačkim procesom (Aristotel 2017: 7). Najpoznatiji govornici još iz najstarijih vremena su Aristotel, Ciceron, Demosten, Kvintilijan itd. Kvintilijan retoriku određuje kao nauku o dobrom izražavanju, kojoj je “zadaca da ubjeđuje ljude u ono što je pravo” (Katnić-Bakaršić 2001: 53). Aristotel (2017) naglašava da je retorika sposobnost teorijskog iznalaženja uvjerljivog u svakoj situaciji. On izdvaja nekoliko metoda uvjeravanja: one koje se postižu karakterom govornika, one koje se postižu raspoloženjem u koje se dovodi slušalac i one koje se postižu samim govorom. Uvjerljivost se postiže čvrstim karakterom, a povjerenje u govornika temelji se na samom govoru i argumentima, ako se iz

određenog predmeta izvodi stvarna ili prividna istinu. Retorika je najprije bila vještina uvjeravanja, a zadatak joj je bio usavršavanje tehnike argumentacije. Kasnije se sve više vezuje za "ukrašavanje" govora, odnosno za poetsku funkciju jezika, te se približava onome što je predmet proučavanja stilistike, a retorika se smatra pretečom stilistike (Katnić-Bakaršić 2001: 53).

Sve navedeno upućuje na to da se o kulturi govora mora govoriti s aspekta funkcionalnostilskog raslojavanja jezika. Naime, poznato je da svi jezici posjeduju unutrašnju varijativnost, tj. jezik nije jedinstven i u zavisnosti od niza faktora raslojava se (tj. varira) na pojedine podsisteme ili funkcionalne stilove. Izdvaja se nekoliko tipova raslojavanja jezika: socijalno, teritorijalno, individualno, vremensko, spolno itd., ali se najčešće govori o funkcionalnostilskom raslojavanju. Funkcionalni stilovi su potkodo- vi "vezani za određenu sferu upotrebe jezika, a odlikuju se specifičnim odabirom i kombinacijom jezičnih sredstava" (Katnić-Bakaršić 2001: 63). Tradicionalna teorija funkcionalnih stilova, nastala u okvirima strukturalne lingvistike, posebno ruske funkcionalne stilistike, izdvaja pet općepoznatih funkcionalnih stilova: naučni, publicistički, književnoumjetnički, administrativni i razgovorni. Češka i poljska stilistika proširuju ovu klasifikaciju, pa se dodaju i noviji tzv. međustilovi (Tošović 1988): scenaristički, esejistički, reklamni, memoarski, oratorski, epistolarni. M. Katnić-Bakaršić (2001) revidira takvu klasifikaciju, pa izdvaja sedam stilova: sakralni, naučni, žurnalistički, publicistički, književnoumjetnički, administrativni i razgovorni.

Književnoumjetnički stil karakterističan je za književnoumjetničko stvaralaštvo i specifičan je po tome što odstupa ili može odstupati od standardnojezičke norme. Književni tekstovi primarno imaju estetsku funkciju i pripadaju umjetnosti, što ih odvaja od svih drugih tekstova. Jezik književnosti može uzimati sva jezička sredstva iz svih drugih resursa jezika. Obilježja ovog stila su: jezička kreativnost, ekspresivnost, ritmička organizacija, odstupanje od norme ili tzv. pjesnička sloboda, naglašena upotreba jezičko-stilskih figura itd., a posebno je značajan postupak preregistracije, tj. mogućnosti preuzimanja bilo kojeg registra u književnoumjetničkom tekstu, pri čemu "književni tekst, kao samodovoljan, može generirati značenja i situacije, zapravo, virtualni svijet, putem jezika" (Katnić-Bakaršić 2001: 107–108). U najširem smislu obuhvata prozni, poetski i dramski podstil. Osnovne karakteristike proznog podstila su: upravni i neupravni govor, karakterizacija likova, preregistracija, funkcioniranje tačke gledišta i problem kompozicije uopće. Za poetski podstil karakteristični su ritam, melodija, ikoničnost itd., dok su dramskom podstilu svojstveni konverzacija, dijalog, monolog, preregistracija, konflikt, didaskalije itd.

Žurnalistički ili novinarski stil odlikuje se izuzetno širokom sferom upotrebe, a namijenjen je velikom broju adresata. Dvije su osnovne jezičke funkcije ovoga stila: referencijalna i konativna. Naglašena je frekvencija tzv. žumalizama (žurnalistička markiranost), zatim su mu svojstvene ustaljene fraze, šabloni, automatizacija jezičkih sredstava, izdvajaju se naslovi kao jake pozicije teksta itd. Pokazuje veliku žanrovsku raznovrsnost: informativni žanrovi (vijest, informacija, hronika događanja) i analitički žanrovi (članak, feljton, kolumna, intervju, komentar, reportaža, kontakt-program) (Katnić-Bakaršić 2001: 160–165).

Publicistički stil zastupljen je u publicistici, vidu intelektualne djelatnosti koja se sastoji u argumentiranoj analizi aktuelnih pojava u različitim oblastima društvenog života (ekonomiji, politici, nauci, kulturi, školstvu, sportu i sl.) i objavljivanju, odnosno publiciranju takvih analiza u štampi i elektronskim medijima, te u obliku knjiga, priručnika i sl. Takva je djelatnost specifična i raznovrsna, te ovisi o oblastima ljudskih znanja i djelovanja, te stoga zahtijeva i poseban stil izražavanja, odnosno poseban izbor jezičkih izražajnih sredstava (Šipka 2005: 57). Publicistički stil dijeli se na nekoliko podstilova: publicistički u užem smislu (koji podrazumijeva publicistiku shvaćenu „ozbiljnije“ te analitičko novinarstvo), književno-publicistički (putopisi, reportaže, nenaučne kritike, polemike), naučno-popularni (knjige, feljtoni i članci) i memoarski podstil (memoari, sjećanja, uspomene, dnevnici) (Katnić-Bakaršić 2001: 166).

Naučni stil je stil naučnih tekstova. Primarno se realizira u pismenoj formi i nerijetko se svrstava u kategoriju tzv. specijalnih funkcionalnih stilova (Katnić-Bakaršić 2001: 75). Karakteriziraju ga: objektivnost, preciznost, tačnost, racionalnost, argumentacija, navođenje citata, apstraktnost i sl. Primarna mu je referencijalna funkcija, potom metajezička, ali mogu biti prisutne i konativna i ekspresivna, ovisno o tipu naučnog teksta. Podstilovi naučnog stila su: strogo naučni ili uže naučni (naučni radovi, članci, monografije i sl., predavanja, referati, diskusije, ekspozeci), naučno-udžbenički (udžbenici, priručnici itd.).

Administrativni stil karakterističan je za administrativne tekstove: službene dopise, molbe, dokumente, žalbe, ugovore, potvrde, zakonske akte itd. Služi za zvaničnu komunikaciju između pojedinaca i ustanova, država i državnika, pojedinaca i državnih organa i odlikuje se velikom žanrovskom raznovrsnošću. Svojestven mu je visok stepen shematiziranosti, preciznost, tačnost, faktografija, odsustvo ekspresivno-emocionalne markiranosti, krutost, frekventna upotreba skraćenića, nominalizirani iskazi itd. (Katnić-Bakaršić 2001: 88). Dominantno se realizira u pismenoj formi, a na leksičkom planu karakteristično je postojanje tzv. kancelarizama, ustaljenih i njemu svojstvenih riječi i izraza. Podstilovi administrativnog stila su: zakonodavno-pravni (zakoni, statuti, ustavi, odluke, naredbe, rješenja), društveno-politički (rezolucije, povelje, deklaracije, programi, referati, saopćenja, izjave), diplomatski (protokoli, memorandum, note, demarši), poslovni (ugovori, dopisi, fakture, certifikati, narudžbe, uplatnice, računi, specifikacije) i personalni (molbe, autobiografije, žalbe, punomoći, upitnici, ankete, formulari, lični dokumenti i sl.).

Razgovorni stil po mnogo čemu je suprotstavljen svim ostalim funkcionalnim stilovima. Karakterističan je za svakodnevnu verbalnu komunikaciju, primarno usmenu, ali se može javiti i u pismenoj formi. Leksika mu je općepotrebna, svakodnevna, govor je spontan, nepripremljen, često na rubnim područjima norme (Katnić-Bakaršić 2001: 94). Svojestvena su mu sljedeća obilježja: subjektivnost, neformalnost, spontanost, konkretnost, antropocentrizam, dominantna je fatička funkcija jezika, potom ubrzani tempo, specifične fraze, poštapalice, pauze, šutnja, naglašena je upotreba partikula, uzvika, eliptičnost, mimika i gestovi i uopće tipična svojstva usmenoga govora. Kad je riječ o razgovornom stilu, česta su odstupanja od ustaljenih društvenih normi – obraćanje ili oslovljavanje sugovornika na neprimjeren način, prekidanje sugovornika i upadanje u riječ, što ukazuje na nedovoljno razvijenu kulturu govora i kulturu komunikacije uopće, te kršenje osnovnih normi učtivog ponašanja. Posebno je u današnje vrijeme uočljiva pretjerana i neprimjerena upotreba elemenata razgovornog stila u onim domenima jezičke upotrebe gdje se očekuje pažljivo biranje standardnojezičkih formi i naglašena službena komunikacija, što narušava osnovna načela na kojima počiva jezička kultura i pristojno, uglađeno ponašanje.

Sakralni stil obuhvata sferu usmene i pismene religijske komunikacije. Žanrovski je raznorodan: svete knjige, jezik i stil religijskih obreda, molitvi, obraćanja vjerskih službenika i sl. Karakteriziraju ga: visok stepen zadatosti, ustaljene jezičke strukture, arhaizmi, historizmi, teološki termini, ritmiziranost teksta, ponavljanja pojedinih dijelova, bogata metaforika i alegoričnost (Katnić-Bakaršić 2001: 70–71). Ovaj se stil u velikom broju jezičkih priručnika ne spominje, budući da je specifičan u poređenju s drugim profanim (nesakralnim) stilovima, ali upravo njegova tačno određena sfera upotrebe daje mu posebno mjesto u analizi funkcionalnostilskog raslojavanja.

Funkcionalni stilovi su potkodovi vezani za određenu sferu upotrebe jezika, a odlikuju se specifičnim odabirom i kombinacijom jezičkih sredstava. Oni su vanjezički uvjetovani, ali se jezički realiziraju i predstavljaju sistem koji se razvija u skladu s razvojem društva i širenjem sfera komunikacije. Stoga je upotreba jezika u različitim situacijskim kontekstima uvjetovana mnogim faktorima, o kojima se mora voditi računa u komunikacijskom procesu i uopće u jezičkom ponašanju i djelovanju.

Kad je riječ o funkcionalnostilskom raslojavanju, veoma je važna stilistička kompetencija pojedinca, koja je direktno proporcionalna njegovom poznavanju različitih jezičkih potkodova, kao i uspješnom “preključivanju” s jednog potkoda na drugi, a također i njegovoj sposobnosti da prepozna stileme u nekom tekstu i pravilno odredi “stilski pasoš” neke jezičke jedinice (Katnić-Bakaršić 2001: 69), dok je stilistička kreativnost poseban aspekt stilističke kompetencije i odnosi se na individualni stil pojedinca. Pojam stilističke kompetencije pojedinca veoma je važan u ukupnom čovjekovom ponašanju i interakciji u društvu. Ukoliko pojedinac nije sposoban da se preregistruje u određenoj situaciji i da preuzme i upotrijebi svojstva određenog stila, odnosno diskursa o kojem je riječ, može doći u neugodnu situaciju, može biti označen kao neučtiv, neuljudan, nekompetentan, bahat, samodopadan, egocentričan itd. Stoga je pojam učtivosti itekako važan u pragmalingvistici i u teoriji govornih činova, te je, prema tome, značajan i za kulturu govora.

Učtivost (engl. *politeness*) u najširem smislu podrazumijeva pokazivanje obzira prema drugome. To je “strateško izbjegavanje konflikta”, odnosno „društveni produkt koji služi za reduciranje konflikata u socijalnim interakcijama“ (Bakšić – Bulić 2019: 189). Brown – Levinson (1987) smatraju da je učtivost “racionalno ponašanje kojim se ublažavaju činovi što ugrožavaju ‘obraz’ sagovornika” (prema:

Bakšić – Bulić 2019: 189). Pored Griceovog načela saradnje, koje neki označavaju i pravilima konverzacije, vrlo je važno poštovati i pravila učtivosti. S obzirom na to u kulturi govora i kulturi komunikacije uopće jedno od osnovnih pravila treba biti – **Budi jasan i budi učtiv!** Učtivost podrazumijeva: ne nametati se – formalna učtivost (npr. *Oprostite što vas uznemiravam, ali...*), ostaviti sugovorniku određene opcije – neformalna učtivost (npr. *Da li bi mogao zatvoriti prozor?*), učiniti da se sugovornik dobro osjeća – bliskost među sugovornicima (npr. *Lijepo izgledaš danas!*) itd. Pragmatička pravila odnose se i na načela funkcionalnostilskog raslojavanja: jasnoća – Griceovo načelo saradnje, distanciranost – kao formalna učtivost ili poštovanje, kao neformalna učtivost i kao drugarstvo (bliskost) – zavisno od situacijskog konteksta. Naročito su važne maksime principa (načela) učtivosti:

- maksima takta (umanji drugima troškove, uvećaj korist),
- maksima velikodušnosti (umanji korist za sebe, uvećaj sebi trošak),
- maksima odobravanja (umanji omalovažavanje drugih, uvećaj pohvalu drugih),
- maksima skromnosti (umanji pohvalu za sebe, uvećaj omalovažavanje sebe),
- maksima slaganja (umanji neslaganje s drugima, uvećaj slaganje s drugima),
- maksima simpatije (umanji antipatiju prema drugom, uvećaj simpatiju prema drugome) (Leech 1983, prema: Bakšić – Bulić 2019: 191; 194–195).

Izbor iz literature

- Aristotel (2017), *Retorika*, Štampar Makarije, Beograd
- Bakšić, Sabina, Halid Bulić (2019), *Pragmatika*, Bookline, Sarajevo
- Bugarški, Ranko (1986), „O pojmu jezičke kulture“, *Govor*, 1(1986), 27-32.
- Gazdić-Alerić, Tamara (2012), „Utvrđivanje sastavnica pojma jezična kultura“, u: *Zbornik radova s Bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa I (I knjiga)*, Sarajevo, Slavistički komitet Sarajevo
- Grice, Paul (1989), *Studies in the Way of Words*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), London (England)
- Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica
- Katnić-Bakaršić, Marina (2001), *Stilistika*, NUK, Sarajevo
- Omerović, Mirela (2014), „Dikcija i govor“, *Zbornik radova 5. Međunarodni naučno-stručni skup 'Kulturni identitet u digitalnom dobu'*, Filozofski fakultet, Zenica, 261-266.
- Palašić, Nikolina (2020), *Pragmalingvistika – lingvistički pravac ili petlja?*, Hrvatska sveučilišna naklada i Sveučilište u Rijeci – Filozofski fakultet, Zagreb
- Pavličević-Franić, Dunja (2005), *Komunikacijom do gramatike*, Alfa, Zagreb
- Reardon, Kathleen K. (1998), *Interpersonalna komunikacija: Gdje se misli susreću*, prev. P. Novosel, Zagreb, Alinea
- Silić, Josip, Ivo Pranjaković (2007), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb
- Šipka, Milan (2005), *Kultura govora*, Institut za jezik, Sarajevo
- Tošović, Branko (1988), *Funkcionalni stilovi*, Svjetlost, Sarajevo

Učtivost je, dakle, od naročitog značaja za kulturu govora, a ostvaruje se različito, ovisno o specifičnim jezičkim sredstvima svojstvenim posebnim funkcionalnim stilovima. No, najvažnije je eliminirati nepoželjan potcjenjivački odnos prema drugome i prema govoru drugoga. Jezički kulturnan čovjek neće se podsmijavati govoru svog sugovornika. Poštivanje drukčijeg govora, kao i druge ličnosti, te slušanje tuđeg govora preduvjet je za jezičku toleranciju, čime se također jezička kultura mora baviti, što joj suštinski proširuje granice određenja. Jezička kultura odnosi se na mnoge faktore izvan samog jezika, na psihološki, kulturni i društveni kontekst i nije ista kao što je bila nekad ranije. Jezik je dinamična pojava, a kultura govora prati sve promjene u društvu u kojem se govori određenim jezikom.

Dakle, kultura govora pored stepena usvojenosti standardnojezičke norme, kao jednog od osnovnih pokazatelja usavršenosti, odnosi se i na sljedeće važne elemente: stepen kritičkog odnosa prema vlastitom i tuđem tekstu, sposobnost uočavanja i vrednovanja osobina teksta, sposobnost uočavanja grešaka u tekstu itd. (Gazdić-Alerić 2012: 328). Uza sve to, veoma je važno: izražavanje učtivosti u ophođenju prema drugome, poštivanje jezičkog bontona (poštivanje, uvažavanje i slušanje sugovornika, izbjegavanje upadanja u riječ, nadvikivanja, svađanja i sl.), prilagođavanje situacijskom kontekstu i umijeće preregistracije iz određenog stila u drugi, odnosno jezičko ponašanje u skladu sa situacijskim kontekstom. Stepenn usavršenosti kulture govora također ovisi i o individualnim osobinama govornika, koje mogu biti: naslijeđene (elokventnost, sposobnost koncentracije i prisebnosti, duhovitost, sposobnost intuitivnog uočavanja u određenoj situaciji, otvorenost), stečene (opća obaviještenost, posebna obaviještenost, uhodanost u držanju govora itd.) (Gazdić-Alerić 2012). Stoga se nerijetko kaže: *Progovori da vidim ko si!*

Kultura govora, dakle, podrazumijeva pravilnost i poštivanje norme te govornu vještinu koja nije samo poštivanje norme standardnoga jezika, nego i umijeće izbora iz koegzistentnih varijanata, odnosno sposobnost prepoznavanja situacijskog konteksta i izbor i upotreba jezičkih sredstava iz funkcionalnog stila na koji se tekst ili situacija odnose. ■

Poštapalice u političkom diskursu

Ako se malo pažljivije poslušaju, teško je naći osobu koja u svom govoru nikada ne upotrebljava poštapalice, makar ona dobarano držala do svog jezičkog izraza. Pokatkad i osobe sa velikim retoričkim potencijalom skrenu na put “riječi koje se upotrebljavaju bez veze sa svojim osnovnim značenjem, uglavnom kad se želi dobiti vremena da se pronađe potrebna riječ te da se zadrži pažnja slušalaca” (Halilović, u: Jahić – Halilović – Palić 2000: 303). Tradicionalna je lingvistika prema poštapalicama razvila pomalo maćehinski odnos, smatrajući ih nepoželjnim gostima u jeziku i odlikom lošeg stila, a dugo su vremena bile izvan dosega naučnog interesa i imale su negativnu konotaciju. Kada se govori o njihovom smještanju unutar neke od vrsta riječi, poštapalice su dovele do određenog razilaženja među gramatikama. U većini gramatika, uključujući i *Gramatiku bosanskoga jezika*, poštapalice se ubrajaju u riječce, dok su u Akademijinoj gramatici svrstane u uzvike (usp. Babić i dr. 1991: 471). Međutim, savremena je lingvistika napravila svojevrstni zaokret u odnosu prema ovim riječima i, čini se, ne samo da ih tolerira, nego, u određenom kontekstu, na njih gleda kao na nepisano pravilo. Govoreći o poštapalicama u TV-emisiji *Poštapalice i uzrečice u bosanskom jeziku*, Zenaida Karavdić ističe “da one imaju svoju funkciju u jeziku i ako su se već pojavile, onda za to postoji razlog i tu im je i mjesto” (Karavdić 2017). Poštapalice kroz prizmu savremene lingvistike imaju i svoju društvenu ulogu, “jer one mogu kod određene populacije, prvenstveno omladine, biti ulaznica u određeni krug ljudi. Isto tako, ove se riječi stalno razvijaju i ne treba ih ukidati jer time obogaćujemo jezički izraz i one su dio našeg idiolekta” (Karavdić 2017).

Leksema poštapalica može se dovesti u tvorbenu i semantičku vezu sa leksemom *štap*, za koju *Rječnik bosanskoga jezika* daje osnovnu leksikografsku definiciju – “duga tanka valjkasta palica (ob. drvena) koja služi za oslanjanje pri hodu (hromima, slijepima itd.)” (Halilović – Palić – Šehović 2010: 1303). Dakle, ako za štap kažemo da je pomoćno sredstvo za hodanje, onda, lingvistički gledano, za poštapalice možemo reći da su one pomoćno sredstvo za govor. O upotrebi ovih semantički praznih riječi, kako se često karakteriziraju u literaturi, Stojan Vrljić u radu *Poštapalice u hrvatskom jeziku* kaže: “Takva uporaba riječi bez stvarne potrebe stvara buku u komunikacijskom kanalu čime se otežava dolazak informacije od govornika do slušatelja što nas podsjeća na poznatu izreku: velik promet, a mala zarada” (Vrljić 2007: 61). Kao što je već rečeno, poštapalice nisu iznimka kod velikog broja govornika, bez obzira na spol, dob, obrazovanje, zanimanje i druge kriterije. Ponekad se čini da su one, u određenom krugu ljudi, izraz pomodarstva i imaju za cilj da skrenu pažnju na govornika. Ovdje se, prije svega, misli na upotrebu neartikuliranih glasova na početku iskaza.

Od upotrebe poštapalica u govoru nisu oslobođeni ni političari. Tradicionalna bi lingvistika kazala da oni imaju skroman rječnik i loš stil, a savremena lingvistika da njima obogaćuju jezički izraz i da poštapalicama ne treba uskraćivati mjesto u rečenici. Pisani izričaj je mnogo rjeđe “stanište” poštapalicama, dok je usmeno izražavanje, po pravilu, mjesto gdje su se duboko ukorijenile.

Sa aspekta odgovornosti, učestalosti govorenja i javnih nastupa političari bi stalno trebali brusiti svoj jezički izričaj i oslobađati se balasta u govoru, ali sa aspekta stresa, zauzetosti i obaveza očekivana je upotreba poštapalica, pa čak i ponekog lapsusa. Dakle, koliko treba kritizirati upotrebu poštapalica u političkom diskursu, toliko treba uzeti u obzir da riječ političara ima svoju “težinu” i političari imaju odgovornost prema građanima te, samim tim, moraju dobro paziti šta govore, a pauzu u govoru valja ispuniti nekim sadržajem – najčešće su to poštapalice. Upotreba ovih riječi, kojima se želi dobiti na vremenu, jeste lingvistička, mentalna i komunikacijska aktivnost. Tek je mali broj politi-

političara koji dolaze iz sfere lingvistike i koji znaju vješto upravljati nizom pravila svojstvenih nauci o jeziku i izbjegavati nepotrebne pojave u govornom izrazu, a većina dolazi iz nekih drugih sfera unutar kojih je bitno izreći ono što se ima na umu, pa bilo to i uz upotrebu riječi kakve su poštapalice. To je, također, i mentalna aktivnost unutar koje se javlja važan faktor koji zaokuplja današnjeg čovjeka, a to je stres. Pod utjecajem stresa, kojem su političari, nesumnjivo, izloženi u velikoj mjeri, dolazi i do upotrebe poštapalica da bi se premostilo vrijeme između misli i onoga što se želi reći. Ne može se isključiti ni faktor treme pri javnom nastupu nekog političara, posebno ako nije dovoljno dugo u političkim vodama ili ako ima nezgodne sagovornike. Isto tako, može se govoriti o poštapalicama kao o komunikacijskoj aktivnosti u smislu da se njihovom upotrebom želi jače naglasiti ono što će iza njih biti rečeno.

Poštapalice koje su dominantne u političkom diskursu nisu ekskluzivitet političara. Karakteristične su i za govor glumaca, novinara, pjevača, profesora i mnogih drugih, ali su primjetne i kod političara. Istraživanje učestalosti upotrebe poštapalica u političkom diskursu, prvenstveno u TV-emisijama u kojima su gosti političari, dalo je sljedeće rezultate:

- **Aaaa, eeee, uuuu** su najfrekventnije poštapalice u govoru političara. Ovi neartikulirani glasovi, koji podrazumijevaju umnožavanje vokala a, e i u, javljaju se u svim pozicijama u iskazu (na početku, između dviju rečenica, čak i na kraju, kad se nema više šta reći).

- **Ovaj** je vrlo frekventna poštapalica kojom se nastoji ublažiti pauza u govoru, ali njom se iskazuje i određena nesigurnost. „*Ovaj* je tipično za sve koji zamuckuju jer nemaju pravo rješenje za nastavak misli i ne mogu pronaći pravu riječ“ (Vrljić 2007: 62). Generalno se koristi za uklanjanje šutnje.

- **Onaj** je bliska poštapalici *ovaj* i s njom dijeli funkciju u govoru. Ponekad se upotrebljava bez stvarnog razloga i potrebe, samo kao govorna navika. Kad čujemo neku pjesmu na radiju ili od nekoga, dugo vremena ostane memorirana u našim mislima i stalno je nesvjesno pjevušimo. Isto tako, onaj političar koji nije sklon upotrebi ove riječi, zbog bliskosti s drugim političarima koji je upotrebljavaju i sam postaje, htio to ili ne, njen korisnik. Upotreba ove i prethodne poštapalice odvlači pažnju sa onoga što se željelo reći.

- **Dakle** je riječ koja se često upotrebljava u govoru, a ima funkciju pojačavanja zaključka. Također, predstavlja i određenu sistematizaciju onoga što je prethodno rečeno. Ovu poštapalicu pojedini političari upotrebljavaju i onda kada žele nešto dodatno objasniti gledaocima.

- **Znači** se donekle semantički podudara sa riječju *dakle*. I ovu poštapalicu političari koriste kada žele nešto dodatno objasniti. Ona se može upotrijebiti u svrhu naglašavanja zaključka. Međutim, postoje slučajevi kada se ona upotrebljava i mimo ovoga što je već spomenuto, s ciljem da se dobije na vremenu ili da se popuni praznina u govoru. Susreće se i na početku iskaza, iako za to nema stvarne potrebe, kao da se želi skrenuti pažnja na ono o čemu će biti riječi, ali i na svim drugim mjestima u iskazu. Nisu pronađeni primjeri njene upotrebe na kraju iskaza.

- **Je li (je l')** je izraz koji, također, spada u poštapalice. Upotrebom ove poštapalice “govornik izražava želju da se sugovornik s njim složi” (Vogrinc 2014: 9). Ove riječi se ne susreću na početku i na kraju iskaza, a njihov korisnik želi da naglasi i istakne ono o čemu govori. “Ponekad uporaba određenih poštapalica ostavlja privid kako govornik pita, a sugovornik odgovara. Međutim, riječ je o monologu u kojem se rabe poštapalice koje samo ostavljaju privid dijaloga” (Vrljić 2007: 62).

- **Znate** je poštapalica za koju se čini da oni koji je upotrebljavaju žele ostvariti određenu prisnost sa onim kome se obraćaju, ali i izraziti malu dozu nesigurnosti. Dobijanje na značaju onoga o čemu se govori je jedna od funkcija ove poštapalice.

- **Gledajte** je imperativ koji se upotrebljava na početku izlaganja. Ova poštapalica nije ni u kakvoj vezi sa onim što će biti rečeno u nastavku iskaza. Ustvari, ona ima funkciju obraćanja, skretanja pažnje na ono što slijedi i, eventualno, kupovine vremena da se nađe pravi odgovor na pitanje.

- **Da, da, da** su riječi čijim se korištenjem najbolje očituje karakteristika poštapalica da izražavaju afektivno stanje. Naime, kad je primjetna ljutnja kod govornika, vrlo često dolazi do ponavljanja riječi *da*, npr. *Puno vremena smo potrošili da, da, da zemlju dovedemo na evropski put.*

Iako se za njih vezuje desemantiziranost, suvišnost, sintaksička nepovezanost s rečenicom, poštapalice istrajno opstaju u govoru, štaviše može se reći da doživljavaju svoju rehabilitaciju. Nepobitna je činjenica deficitarnost literature o ovim jezičkim sredstvima zato što “poštapalice nisu često bile predmet istraživanja” (Vogrinc 2014: 34). Nemoguće je ne spomenuti i stilističku vrijednost koju imaju “jer one izražavaju afektivno raspoloženje ili subjektivni odnos govornika” (Vogrinc 2014: 30). U radu su pobrojane samo najfrekventnije i najkarakterističnije poštapalice u političkom diskursu. Naravno, njih je veliki broj i one su karakteristika u govoru političara kao individue, ali ne samo i isključivo političara. Ako se uzmu u obzir svi razlozi za ova jezička sredstva i protiv njih, sve kritike na račun političara zbog upotrebe poštapalica i lapsusa, eventualno minimiziranje onoga što su rekli ili uradili zbog njihove upotrebe ili stavljanja etikete nepismenosti, vrijedi istaknuti “da se oni (političari) ne doživljavaju kao uzori stila. Mnogo više utjecaja na formiranje jezičkih osobina drugih ljudi imaju novinari, kolumnisti i književnici, a u njihovim tekstovima i izjavama može biti i više nepismenosti nego u tekstovima i izjavama političara” (Bulić 2021). ■

Literatura i izvori

- Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak (1991), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Nakladni zavod, Zagreb.
- Bulić, Halid (2021), “Je li bitno da je političar pismen ili sposoban?” (intervju), *Politički.ba*, 17. 3. 2021, www.politicki.ba/news/read/15448, posjećeno 14. 4. 2021.
- Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010), *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
- Karavdić, Zenaida (2017), “Poštapalice i uzrečice u bosanskom jeziku”, *Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu i TVSA*, 25. 9. 2017, <https://www.facebook.com/tvsa.ba/videos/1835145053179455/>, posjećeno 14. 4. 2021.
- Vogrinc, Špela (2014), “Poštapalice u govorenome akademskom diskursu”, diplomsko delo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Vrlić, Stojan (2007), “Poštapalice u hrvatskom jeziku”, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, sv. 54, broj 2, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 60–63.

Lingvazin preporučuje

Izdavači: Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb; Filozofski fakultet, Rijeka, 2020.

Izdavač: Dobra knjiga, Sarajevo, 2021.

Kultura dijaloga i rod u jeziku – seminar i radionice za nastavnike i profesore bosanskog jezika i književnosti

Bosansko filološko društvo u saradnji s Fondacijom “Heinrich Böll” u Sarajevu organiziralo je seminar i radionice za nastavnike i profesore bosanskog jezika i književnosti u okviru projekta pod nazivom *Kultura dijaloga i rod u jeziku* 22. 5. i 29. 5. 2021. god. u Sarajevu u Hotelu “Hollywood”. Projektom se želi istaknuti važnost promocije kulture dijaloga, jezičke kulture i kulture komunikacije općenito, kao i pitanje rodnih odnosa u jeziku i društvu. U bosanskohercegovačkom društvu uočljiv je ozbiljan problem nepoštivanja pravila kulture komunikacije u svim segmentima društva, ali naročitu pažnju treba skrenuti na odgojno-obrazovni proces. Nastavnici i profesori bosanskog jezika i književnosti u svom djelovanju i profesionalnom angažmanu kreatori su pozitivne komunikacijske klime i voditelji procesa kritičkog mišljenja u edukacijskom okruženju, te su skupina koja je najpozvanija da promovira kulturu komunikacije u društvu u najširem smislu riječi. S obzirom na činjenicu da se u okviru nastave maternjeg jezika i književnosti posebna pažnja pridaje razvoju retoričkih sposobnosti i vještina, razvoju verbalne fluentnosti u usmenom izražavanju, sposobnosti analize, komparacije, evaluacije, razvijanja argumentacije i praktičnih govornih umijeća, od iznimnog je značaja realizirati što češće i kvalitetne edukacije o značaju komunikacijskog pristupa edukaciji, unapređenju usmenog izražavanja učenika i kulturi komunikacije u različitim situacijskim kontekstima. Poražavajući rezultati PISA i TIMSS istraživanja o veoma niskom nivou funkcionalne pismenosti učenika u BiH signal su za ozbiljna i sistemska djelovanja u tom smjeru, te je ovakav projekt samo jedan korak u složenom procesu korjenite promjene pristupa obrazovanju. Nastava maternjeg jezika temelj je za izmjenu paradigme poučavanja u BiH, te je u tom smislu važno djelovati s različitih aspekata.

Projekt *Kultura dijaloga i rod u jeziku* pokrenuli su voditeljica prof. dr. Mirela Omerović i član tima prof. dr. Ismail Palić, profesori u naučnoj oblasti bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika na Univerzitetu u Sarajevu. U okviru projekta realizirao se seminar 22. 5. 2021. god., koji je obuhvatao sljedeće tematske cjeline i predavače: prof. dr. Ismail Palić – *Pragmatički sadržaji u nastavi i kultura komunikacije*, akademkinja Marina Katnić-Bakaršić – *Rodna senzibilizacija jezika: dijalog umjesto nejednakih odnosa moći*, prof. dr. Halid Bulić – *Jezička tolerancija u komunikaciji*, prof. dr. Mirela Omerović – *Jezička kultura i aktivno slušanje kao preduvjet dobre komunikacije* i Leila Hamzagić Kovačević – *Dijalog i komunikacija u online okruženju*. Drugi dio projekta podrazumijevao je radionice sa zanimljivim i značajnim temama, koje su realizirale profesorice i profesori bosanskog jezika i književnosti u sarajevskim osnovnim školama i gimnazijama, a uključivale su sljedeće teme: Indira Buljubašić – *Dijalog s književnim djelom*, Adila Salibašić – *Unapređenje komunikacijskih vještina i*

dijalog, Dalila Potogija – *Rodni odnosi u književnom tekstu*, Velida Tinjak – *Usmeno izražavanje u nastavnom procesu* i Namir Ibrahimović – *Kritičko mišljenje u nastavi*. Pored navedenih tema prof. dr. Ismail Palić i prof. dr. Mirela Omerović govorili su o rezultatima anketiranja nastavnika i profesora bosanskog jezika i književnosti na području Federacije BiH o problemima i poteškoćama u procesu poučavanja bosanskog jezika i književnosti, koje je provedeno u novembru 2020. god. U okviru radionica realiziranih 29. 5. 2021. god. Indira Buljubašić i Dalila Potogija kao članice Stručnog tima za izradu kurikuluma za BJK/HJK/SJK.

Neki od predavača na seminaru

prisutnima su predstavile aktivnosti vezane za proces kurikularne reforme na području Kantona Sarajevo i potaknule kvalitetnu i konstruktivnu diskusiju o poučavanju utemeljenom na ishodima učenja i važnosti kritičkog promišljanja. Učesnice seminara bile su nastavnice i profesorice bosanskog jezika i književnosti uglavnom s područja Kantona Sarajevo, a pridružilo im se i nekoliko kolegica sa Zeničko-dobojskog i Srednjobosanskog kantona, što je zasigurno obogatilo ovaj događaj i otvorilo prostor za kvalitetnije djelovanje u promociji kulture komunikacije u najširem smislu riječi. Svi sudionici ovog za obrazovni proces važnog događaja aktivno su učestvovali u razmjeni ideja i mišljenja, davali konstruktivne prijedloge za unapređenje jezičke kulture i kulture dijaloga u društvu, za promociju važnosti rodnih odnosa u jeziku, te su u okrilju pozitivne komunikacijske klime recitovali, glumili i zapjevali bosanske sevdalinke. O oduševljenju koje se osjetilo na ovom seminaru i radionicama najbolje govore evaluacijski listovi učesnica ispunjeni riječima hvale i superlativima o organizaciji ovakve vrste edukacije nastavnika bosanskog jezika i književnosti, u čemu veliku zaslugu ima Fondacija "Heinrich Böll" u Sarajevu, koja je finansijski podržala realizaciju ovog projekta. Događaj su medijski pratile TVSA, BHT, FTV i Fena, a Fondacija se pobrinula da se pripremi i kratki videozapis o seminaru, kurikularnoj reformi i stanju u našem obrazovnom sistemu (efm.ba).

Detalj sa seminara

Organizacija ovakvih vidova edukacije itekako je važna za unapređenje obrazovne politike u BiH, promoviranje važnosti kulture pismenog i usmenog izražavanja, kulture dijaloga u društvu, razvoja kritičkog mišljenja kod mladih osoba i kvalitetnog razvoja interpersonalnih odnosa, što je veoma važno za proces stjecanja ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, a nastavnici maternjeg jezika jedna su od najznačajnijih karika u lancu razvoja vrijednosti slobode izražavanja, uvažavanja i poštivanja različitosti u jezičkoj i kulturnoj sredini kao što je BiH, njegovanja kulture komunikacije, demokratizacije odnosa u komunikacijskom procesu i važnosti pravilnog i jasnog izražavanja kod mladih ljudi, koji se obrazuju i pripremaju za život i aktivno djelovanje u društvu. Ostaje nada da će ovakva vrsta seminara i ovakav tip njegove organizacije postati uzus u daljem djelovanju na poboljšanju obrazovne politike u BiH, te da će nadležna ministarstva prepoznati važnost promoviranja kvalitetnih i aktuelnih tema kako bi se unaprijedila funkcionalna pismenost učenika u odgojno-obrazovnom procesu. ■

Lingvazin preporučuje

Izdavač: Centar za napredne studije, Sarajevo, 2021.

Izdavač: Filološki krug, Zenica, 2021.

Treći bosanskohercegovački slavistički kongres (17. 9–19. 9. 2021)

Slavistički komitet u saradnji s Filozofskim fakultetom Univerziteta u Sarajevu od 17. do 19. 9. 2021. bio je domaćin *Trećeg bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa*, na kojem je učestvovalo 55 slavista iz Austrije, Bosne i Hercegovine, Češke Republike, Hrvatske, Irske, Makedonije, Poljske, Rusije, Slovenije, Srbije i Švicarske. Kongres je održan prema hibridnom modelu: dio učesnika je uživo prezentirao svoja istraživanja iz oblasti lingvistike, književnosti i kulturalnih studija. Drugi dio učesnika je participirao onlajn.

Organizacijom ovog kongresa Slavistički komitet nastavio je međunarodna slavistička okupljanja u BiH koja su započeta *Prvim bosanskohercegovačkim slavističkim kongresom*, održanim od 26. do 28. 5. 2011. godine, potom nastavljena *Drugim bosanskohercegovačkim slavističkim kongresom*, održanim od 28. do 30. 5. 2015. godine.

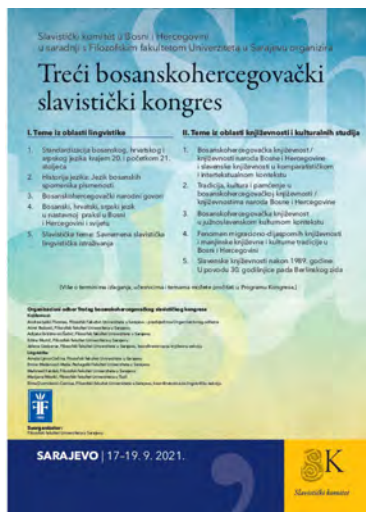
Kongres su otvorili predsjednica Organizacionog odbora prof. dr. Andrea Lešić-Thomas i predsjednik Slavističkog komiteta doc. dr. Mehmed Kardaš pozdravljajući prisutne učesnike, kao i one koji su se putem videolinka pridružili Kongresu. Zatim su predstavljeni zbornici radova *Drugog bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa*. Zbornik iz književnosti i kulturalnih studija predstavila je urednica prof. dr. Adijata Ibrišimović-Šabić, a o zborniku iz lingvistike govorio je doc. dr. Mehmed Kardaš, urednik tog zbornika. Na kraju uvodnog dijela, a prema odluci Organizacionog odbora *Kongresa*, dodijeljena je nagrada *Povelja bana Kulina* akademiku dr. Senahidu Haliloviću za veliki doprinos slavistici, posebice bosnistici.

Rad u sekcijama podijeljen je na dva dijela: lingvistički i onaj posvećen književnosti i kulturalnim studijama. Lingvističke sekcije ponudile su 33 referata gdje su učesnici govorili o temama posvećenim bh. narodnim govorima, kao i širim dijalektološkim temama. Teme iz metodike i pitanja p(r)oučavanja jezika u nastavi polučile su zanimljivu diskusiju i rasprave. Referati iz historije jezika bili su izuzetno uspješni, kao i oni koji se tiču savremenih slavističkih lingvističkih istraživanja te standardizacije bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika.

Temama iz književnosti i kulturalnih studija bilo je posvećeno ukupno 17 referata, i to u kontekstu bosanskohercegovačke književnosti / književnosti naroda Bosne i Hercegovine i slavenske književnosti u komparatističkom i intertekstualnom kontekstu; tradicije, kulture i pamćenja u bosanskohercegovačkoj književnosti / književnostima naroda Bosne i Hercegovine; bosanskohercegovačke književnosti u južnoslavenskom kulturnom kontekstu; fenomena migraciono-dijaspornih književnosti i manjinske književne i kulturne tradicije u Bosni i Hercegovini te slavenskih književnosti nakon 1989. godine (u povodu 30. godišnjice pada Berlinskog zida).

Značaj *Trećeg bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa* izuzetno je veliki – nakon što je nekoliko puta pomjeran datum održavanja zbog pandemije, Organizacioni odbor je, u konačnici, odlučio organizirati Kongres, i u tome je, nesumnjivo, uspio. Kroz trodnevno naučno druženje i razmjenu iskustava te rezultata istraživanja, opći dojam svih učesnika bio je da su ovakvi susreti itekako potrebni i predstavljaju važnu kariku u naučnom radu i istraživanju.

Na kraju, svi su izrazili nadu da će *Četvrti kongres* biti održan u punom kapacitetu i da će se učesnici okupiti uživo s novim temama i tako doprinijeti razvoju bosnistike, slavistike, kao i humanistike uopće. ■

Plakat Kongresa

Detalj s otvaranja Kongresa

Bosanskohercegovački lingvistički atlas (BLA): Fonetika

Fonetski tom *Bosanskohercegovačkog lingvističkog atlasa* plod je petogodišnjeg napora više od trideset saradnika Slavističkog komiteta. Rad na projektu otpočeo je 2016. godine. Tehničku pomoć u realizaciji projekta pružili su ANUBiH i Institut za jezik u Sarajevu.

U BLA obrađuje se građa prikupljena od 1975. do 1986. i od 2016. do 2017. god. u 230 mjesnih govora širom BiH. U stotinu mjesta ispitivan je govor Bošnjaka, u osamdeset govor Srba i u pedeset govor Hrvata. U radu na terenu sudjelovalo je trideset sedam ispitivača. Prva faza sakupljanja građe (1975–1986) odvijala se u okviru makroprojekta “Bosanskohercegovački dijalekatski kompleks – sinhronijska deskripcija i odnos prema savremenom standardnom jeziku” Instituta za jezik u Sarajevu. Ta građa objavljena je i obrađena u pet nastavaka u *Bosanskohercegovačkom dijalektološkom zborniku* i u drugim publikacijama. Spomenuti projekt prekinut je 1992. godine, tako da je izostala planirana sinteza o bosanskohercegovačkim govorima. Rad na terenu nastavljen je 2016. i 2017. godine u okviru projekta BLA a u organizaciji Slavističkog komiteta. Iako je dijalekatsko stanje znatno promijenjeno premještanjem stanovništva i seobama tokom ratnih zbivanja u prvoj polovici 90-ih godina, materijal prikupljen od 1975. do 1986. i onaj koji potječe iz 2016. i 2017. čini cjelinu koja omogućava izradu nacionalnog lingvističkog atlasa.

Knjiga ima uvodni i glavni dio te dodatak.

U uvodnom dijelu nalaze se osnovne napomene o projektu, spisak 230 ispitivanih govora, abecedni spisak ispitivanih govora, spisak slovnih oznaka ispitivanih govora, spisak ispitivača s brojem upitnika koje su popunili, sistem fonetske transkripcije, abecedni spisak leksema koje su predmet obrade i karte dijalekata i poddijalekata u Bosni i Hercegovini. Sistem fonetske transkripcije za BLA u osnovi je onaj koji je usvojen u Općeslavenskom lingvističkom atlasu (OLA), zastupljen i u Evropskom lingvističkom atlasu (ALE) i Općekarpatском dijalektološkom atlasu (ODA). U odjeljku “Etimologija” upotrebljava se transkripcija za praslavenski i druge starije jezičke faze koja je u skladu s praksom u OLA i slavističkoj literaturi. Registar leksema obuhvaćenih Upitnikom preveden je na engleski, francuski, njemački i ruski. Karte dijalekata i poddijalekata pripremljene su ne samo na osnovu materijala za BLA nego i na temelju uvida u dijalektološku literaturu. Govori u granicama Bosne i Hercegovine pripadaju četirima dijalektima štokavskog narječja: istočnobosanskom, istočnohercegovačkom, posavskom (ili slavonskom) i zapadnom. Istočnobosanskim i zapadnim dijalektom govore Bošnjaci i Hrvati, u malom broju i Srbi; istočnohercegovačkim Bošnjaci, Hrvati i Srbi; posavskim samo Hrvati.

Glavni dio posvećen je najvažnijim fonetskim pojavama; od ukupno 181 pitanja 63 otpadaju na vokalizam, a 118 na konsonantizam. Sadrži transkribirane zapise iz 230 ispitivanih govora (“Građa”), lingvističku interpretaciju materijala (“Komentar”), morfonološku analizu i etimologiju leksema (“Etimologija”) i karte na kojima građa predstavljena simbolima omogućava praćenje izofona u njihovoj cjelovitosti, utvrđivanje areala pojedinih pojava, preciziranje dijalekatskih granica i sagledavanje horizontalne raslojenosti bosanskohercegovačkih dijalekata, a uza svaku kartu nalaze se tumač znakova (“Legenda”) i podaci o zastupljenosti pojedinih oblika s grafičkim prikazom (“Procenti i dijagrami”). Komentari imaju ug-

lavnom jedinstvenu kompoziciju: komentar građe sadrži četiri manje dionice (učestalost pojedinih oblika; njihova teritorijalna rasprostranjenost; udio u bošnjačkim, hrvatskim i srpskim govorima; upute na izabranu dijalektološku literaturu i poveznice s tri međunarodna lingvistička atlasa u kojima su zastupljeni i pojedini mjesni govori iz BLA), a etimološki komentar dvije (morfemska struktura riječi; upute na reprezentativne etimološke rječnike). Karte je izradio ekspert za GIS sa PMF-a u Sarajevu. Na kartama su slovne oznake ispitivanih govora, jer su informativnije od brojčanih oznaka, uobičajenih u lingvističkim atlasima. Te oznake imaju tri boje (zeleno: govori Bošnjaka; plavo: govori Hrvata; crveno: govori Srba), kako bi se na kartama istovremeno oslikavale i razlike u govorima s obzirom na etničku pripadnost informatora. Legenda sadrži simbole različitih fonetskih likova riječi predstavljene na karti. Uza svaku kartu nalazi se odjeljak s procentima i dijagramima u boji, kao prilog ukupnom sagledavanju i razumijevanju analizirane pojave.

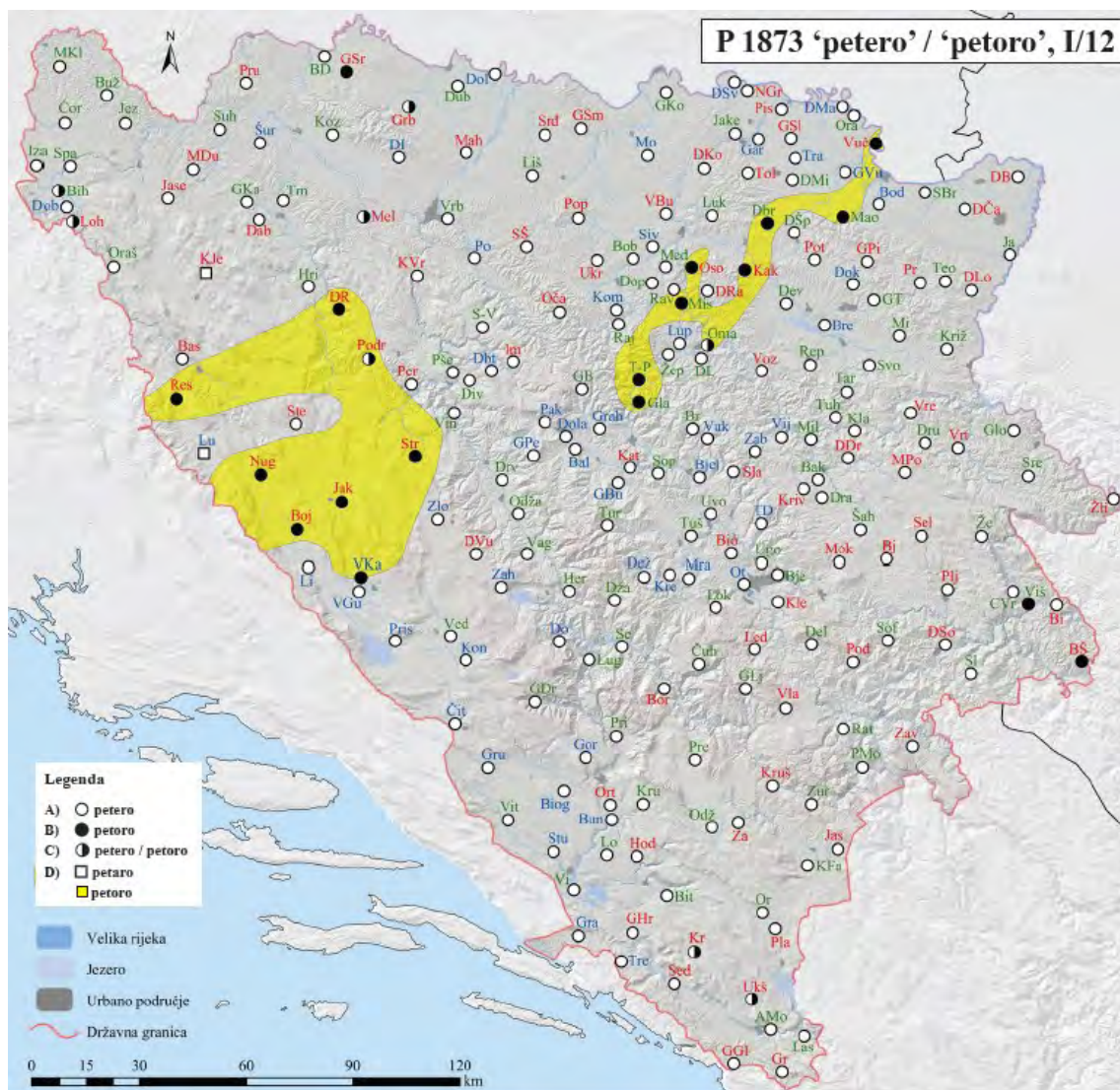
U dodatku su abecedni indeks s više od četiri hiljade različitih oblika koji su dobijeni kao odgovori na 181 pitanje, popis literature na koju se upućuje u tekstu te popis skraćenica, oznaka i grafičkih znakova korištenih u knjizi.

Slavistički komitet objavio je krajem 2020. elektronsko izdanje prvog toma prvog BLA.

(Način pristupa: https://slavistickikomitet.ba/Bosanskohercegovacki_lingvisticki_atlas.pdf.)

E-izdanje fonetskog toma BLA dobilo je laskave recenzije uglednih eksperata iz više zemalja.

Prvi tom BLA – prvi lingvogeografski poduhvat ove vrste ne samo u BiH nego i na području štokavskog narječja i uopće u okviru srednjojužnoslavenskog jezika dijasistema – pripremljen je za štampu. ■

Primjer karte iz Bosanskohercegovačkog lingvističkog atlasa (str. 55)

Otkrij bosanski – Entdecke Bosnisch – Discover Bosnian

Bosna i Hercegovina je jedna od zemalja s najvećim brojem emigranata u svijetu u odnosu na ukupan broj stanovnika. Prema podacima Svjetske banke, naša zemlja je na drugom mjestu u Evropi (iza Albanije) po obimu emigracije u odnosu na ukupan broj stanovnika sa 1.471.594 emigranata, što čini 38,9 % ukupne populacije BiH. Uz to, sa stopom emigracije visokoobrazovanog stanovništva od 23,9 % (ljekara 11,1 %), BiH takođe zauzima jedno od vodećih mjesta u Evropi i svijetu.

Prema procjenama Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, ukupan broj emigranata iz BiH i njihovih potomaka – druge i treće generacije iznosi oko 1.700.000. Najveći broj njih živi u evropskim zemljama: u Njemačkoj oko 240.000, Austriji oko 150.000, Sloveniji oko 150.000, Švedskoj oko 80.000, Švicarskoj oko 60.000; zatim u SAD oko 350.000, Kanadi oko 50.000 i Australiji oko 60.000.

Ne računajući ekonomsku emigraciju nakon 1960-ih iz bivše Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, noviji emigracijski tokovi iz BiH u zadnje dvije decenije mogu se posmatrati kao dva talasa: talas prisilnih migracija 1990-ih godina direktno uzrokovan ratnim dešavanjima i teškom postratnom situacijom i **najnoviji talas ekonomskih migracija**.

Svi ovi iseljenici su bili primorani da se integriraju u novu sredinu, nauče novi jezik / nove jezike i da ih svakodnevno koriste kako bi ih društvo što bolje prihvatilo. Svoj maternji odnosno bosanski jezik su većinom imali priliku da govore u kući ili nekim udruženjima čije su se aktivnosti održavale jednom sedmično. Nažalost, malo je zemalja u Evropi i šire koje su u svoj obrazovni sistem uključile nastavu maternjeg jezika. Među rijetkim takvim zemljama su Austrija (u okviru nastave bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika), Švedska, Finska, Australija (djelimično) i Kanada (uz posebne uslove). Naši iseljenici su u ostalim evropskim zemljama zbog potrebe očuvanja bosanskog jezika osnovali dopunske škole ili udruženja koja imaju za cilj ponuditi jednom sedmično nastavu bosanskog jezika koja prvenstveno ima za cilj omiliti djeci sve što je bosanskohercegovačko, od kulture do tradicije. Naravno, u poslijeratnim godinama nije bilo moguće organizovati i uključiti samo nastavnike jezika u ovaj proces, tako da su se uključivali različiti profili nastavnog kadra i predavali bosanski jezik u dijaspori. Taj deficit kadra je ostavio donekle i posljedice na nastavu bosanskog jezika, ali i motivaciju roditelja da djecu upisuju na časove maternjeg jezika. Svi ti nastavnici bili su prinuđeni da improviziraju nastavu sami, bez ikakve obuke, seminara ili naklonosti struke. Zbog nedovoljnog sadržaja i mogućnosti prakticiranja maternjeg jezika te korištenje jezika zemlje u kojoj su nastanjeni, u prosjeku od 9 do 11 sati dnevno, drugoj i trećoj generaciji bosanskohercegovačkih iseljenika bosanski jezik postaje drugi jezik, a u nekim slučajevima čak i strani. Stvaraju se hibridni identiteti, naši iseljenici stupaju u bračne zajednice sa pripadnicima različitih jezičkih zajednica pa njihovoj djeci bosanski postaje isuviše dalek i stran i on se kao takav mora i tretirati. Znači, očituje se jasna potreba da se stručnjaci ozbiljno pozabave bosanskim kao drugim ili stranim jezikom. S druge strane, imamo veliki broj i stranaca koji žele učiti bosanski jezik, bez obzira da li su nastanjeni u BiH ili izvan nje. Sarajevo je prvi grad na Balkanu koji ima najveći broj registrovanih stranih organizacija, a svi ljudi imaju nagon da razumiju zajednicu u kojoj žive, pa tako i ovi spomenuti. Upravo, zbog svega naglašenog postojala je potreba da se pokrene projekt i udruženje *Otkrij bosanski – Entdecke Bosnisch – Discover Bosnian*.

Kako je nastao projekt *Otkrij bosanski – Entdecke Bosnisch – Discover Bosnian*?

Projekat je nastao prvenstveno iz potrebe i želje da se bosanski jezik revitalizira, očuva i promovira u višejezičnom društvu. Da bi se sve to ispunilo potrebno je bilo na samom početku da se iskristaliziraju jasni ciljevi, šta želimo i na koji način da djelujemo.

Projekt *Otkrij bosanski – Entdecke Bosnisch – Discover Bosnian* pokrenut je kao prvi ove vrste kako bi omogućio promociju bosanskog jezika u dijaspori te publikaciju kvalitetnih udžbenika za bosanski jezik u višejezičnom društvu, prilagođenih evropskim referencama. Predviđeni su i stručni seminari za nastavnike i lektore koji se bave bosanskim kao drugim ili stranim jezikom.

U sklopu projekta će biti izdati udžbenici za bosanski kao drugi / strani jezik (A1–C1), udžbenik za poslovni bosanski jezik, dva gramatička priručnika te udžbenici za djecu. Svi udžbenici bit će višejezični (bosanski / njemački / engleski) i postoji inicijativa da se prevedu na što veći broj drugih stranih jezika. Trenutno smo u pregovoru za prijevod prvog udžbenika *Otkrij bosanski 1* na slovenski, ruski, mađarski, italijanski te turski. Udžbenici su prilagođeni prvenstveno za sve one koji odrastaju ili žive u višejezičnom društvu (dijaspori) i koji ne uče bosanski kao prvi, nego kao drugi jezik te za strance koji žele naučiti bosanski jezik i više saznati o BiH. Pored ovoga svega navedenog pripremamo se i za prvi kongres bosanskog kao drugog / stranog jezika 2023. u Beču i pokretanje ljetne i zimske škole *Bosniacum* već od sljedeće godine. Kao što se vidi iz priloženog, glavni akcent je stavljen na nastavnike u dijaspori, jer su oni najbolji reflektori i ujedno potencijal koji može svojim znanjem, umijećem i patriotizmom privući mlađe generacije naše djece izvan BiH. Već su održana dva seminara i njima su prisustvovali nastavnici iz 12 država svijeta, a očekuje nas još seminara koji su također namijenjeni nastavnicima bosanskog kao drugog jezika te prvi seminar za nastavnike bosanskog kao stranog jezika u oktobru.

Prvi presudni trenutak za osnivanje udruženja i pokretanje cijelog projekta bio je prije 6 godina kada sam na Odsjeku za lingvistiku u Beču bila zadužena za jedno istraživanje koje se bavilo manjinskim i migrantskim jezicima u okviru obrazovnog sistema. To sam radila zajedno sa ostalih 17 kolega, koji su također bili zaduženi da istraže status maternjih jezika u školama i odnos učenika prema tim jezicima. Napominjem, u Austriji ukoliko se ispune svi potrebni uslovi moguće je u sklopu obrazovnih institucija učiti 17 različitih maternjih jezika. Imali smo svi na raspolaganju ista pitanja, koja smo zajedno razradili. Pitanja su bila dvojezična i jedno od presudnih je bilo: “Koji je vaš maternji jezik, koji jezik osjećate svojim?” Tada je 87,9 % ispitanika odgovorilo njemački, a i ostali koji su odgovorili da im je maternji jezik bosanski napisali su to na njemačkom, iako su bili na samom početku zamoljeni da pišu na bosanskom. Ali, zbog sigurnosti, željom da budu isto tretirani sa svojim kolegama izabrali su njemački jezik. Tada sam se vratila u svoje djetinjstvo i razumjela sam ih, jer sam rasla u dvojezičnoj zajednici i sama sam se otuđivala od svog prvog jezika iz više razloga, ali sam i očekivala da će se nekom i nekad upaliti alarm i da će nas izbaviti iz tog “stranog tijela”. Međutim, godinama unazad nije bilo takvih poduhvata u obliku projekata i želje da se istraje bez obzira na poteškoće. Drugi presudni trenutak za osnivanje udruženja, ali i istrajavanja u formiranju cjelokupnog projekta je mogućnost učenja bosanskog jezika na Univerzitetu u Beču. Kao predavačica bila sam svjesna da trebam studentima ponuditi kvalitetnu literaturu koja zadovoljava sve standarde za učenje jednog stranog jezika.

Ko čini tim projekta?

Zasad imamo stalni tim za izradu udžbenika, a čine ga MMag. Azra Hodžić-Kadić (predsjednica udruženja i autorica udžbenika), zatim Manfred Luimpöck (koautor udžbenika), prof. dr. Halid Bulić (recezent i predavač na seminarima za nastavnike bosanskog jezika u dijaspori), Mag.Dr. Nedžad Memić (lektor i saradnik na budućem udžbeniku za poslovni bosanski jezik) te Laura Elisa Mayleyn (doktorandica slavistike koja se bavi također izučavanjem slavenskih jezika u kontekstu višejezičnosti). Tim se konstantno proširuje, tako da nam se uvijek javljaju stručnjaci iz svijeta koji žele obogatiti našu ponudu iz oblasti stručnog usavršavanja nastavnika bosanskog jezika izvan BiH. Moja želja je da stručno usavršavanje i seminare dovedemo na jedan zavidan nivo i da predavači budu

u najmanju ruku fakultetski lektori s iskustvom, univerzitetski profesori ili eminentni stručnjaci iz različitih oblasti. To je u svim zapadnoevropskim zemljama tako i predviđeno za nastavni kadar koji se bavi drugim ili stranim jezikom. Želimo saradivati sa svim institucijama koje imaju iste ili slične ciljeve i time doprinijeti našem jedinom sloganu: *Bosanski nije samo naš, on je evropski i svjetski jezik.*

Naša postignuća i izgledi

Projekt je veoma zahtjevan i opsežan i ciljevi nisu kratkog daha, nego se želi ponuditi rješenje za nastavu bosanskog kao drugog / stranog jezika na jedan savremen, metodičko-didaktički način prilagođen našim iseljenicima u cijelom svijetu kao i strancima koji žele naučiti naš jezik. Mi smo planirali da u toku 5 godina uradimo veoma važne stvari u svrhu promoviranja bosanskog kao drugog ili stranog jezika, tj. izdati 4 udžbenika, 2 gramatička priručnika te knjigu za testove i provjeru znanja nivoa bosanskog jezika. Napominjem da uz sve to se paralelno odvijaju stručna usavršavanja nastavnika bosanskog jezika iz dijaspore, seminari, radionice i završava se prvi udžbenik za najmlađe (predškolski uzrast) – *Volim bosanski 1*, koji ima i posebnu aplikaciju i online pristup za mobilne uređaje. Nastojimo i naše udžbenike prevesti na što više jezika, a i to zahtijeva ugovore i pregovore te menadžerski angažman. Želimo osigurati bar 3 stipendije od 2022. godine za studente predmeta od nacionalnog značaja (bosanski jezik i historija) i time podstaći mlade ljude da shvate da je njihov izbor studija vrijedan i koristan cijeloj zajednici. Ne znam da li ćemo biti u mogućnosti sve to ispuniti u datom periodu, ali smo sretni da nemamo namjeru odustati i da idemo korak po korak do zaokruživanja cijele priče koju je iznjedrio projekt *Otkrij bosanski – Entdecke Bosnisch – Discover Bosnian.*

Gdje se može saznati više o projektu?

Sa ciljem što boljeg djelovanja i boljeg informisanja osnovali smo udruženje u Beču, koje ima svoje sjedište u 22. okrugu i gdje će se odvijati neke od aktivnosti udruženja. Možete saznati više o nama i na veb-stranici: http://www.otkrij-bosanski.com/index_de.html ili nas jednostavno pronaći na svim društvenim mrežama. ■

Lingvazin preporučuje

Izdavač: Narodna biblioteka "Dositej Obradović",
Novi Pazar, 2021.

Izdavači: FHN Univerziteta "Džemal Bijedić" i
BZK "Preporod", Mostar, 2021.

Nova knjiga

Halid Bulić

Veznici

u savremenom
bosanskom
jeziku

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

https://ebooks.ff.unsa.ba/index.php/print_ffunsa/catalog/book/63